وەرگرتنی دەنگە کۆنسۆنانتەکان لای منداڵی کورد

کارزان خدر اسماعیل
بەشی کوردی، کۆلێژی پەروەردە، زانکۆی ڕاپەڕین، ڕانیە، هەرێمی کوردستان، عێراق.
ئیمەیڵ: karzankhdir2@gmail.com

شیروان حسێن حمد
بەشی کوردی، کۆلێژی پەروەردەی بنەڕەت، زانکۆی ڕاپەڕین، ڕانیە، هەرێمی کوردستان، عێراق.
ئیمەیڵ: sherwan983@uor.edu.krd

پوختە:
فۆنۆلۆژیی سروشتی و تیۆرەکەی ڕۆمان یاکۆبسن، لە وەرگرتنی دەنگەکانی زماندا گرنگی تایبەتی خۆیانیان هەیە. ئێمە لەم لێکۆڵینەوەیەدا لەژێر ناونیشانی (وەرگرتنی دەنگە کۆنسۆنانتەکان لای منداڵی کورد) هەوڵدەدەین بە پشتبەستن بە بۆچونی هەردو تیۆرەکەی سەرەوە، ڕۆشنایی بخەینەسەر وەرگرتنی دەنگە کۆنسۆنانتەکانی زمانەکەمان لە تەمەنی (٢:١ – ٦:٥)ساڵی. هەروەها لێکۆڵینەوەکەمان ئاماژە بەو لێکۆڵینەوە و میتۆدانە دەکات، کە لە وەرگرتنی دەنگەکانی زماندا بەکاردێن.
گرنگی ئەم لێکۆڵینەوەیە لەوەدایە، تا بزانین، کە منداڵی کورد لە چ کاتێکدا بە هەمو دەنگە کۆنسۆنانتەکان دەگات. یان ئەو دەنگانە کامانەن، کە لای منداڵی کورد زۆر قورسن و درەنگ وەریاندەگرێت، ئایا جیاوازیی ڕەگەزیی لە وەرگرتنی دەنگەکاندا ڕەنگدەداتەوە؟ هەوڵی ئەم لێکۆڵینەوەیە، سەرباری ئەم ئامانجانەی سەرەوە، هەوڵێکیشە بۆ سەرنج ڕاکێشانی خەمخۆرانی زمانەکەمان، تا لایەک لە دنیای زمانی، بە تایبەت فۆنۆلۆژیی، منداڵ بکەنەوە، تا لەوێوە گیروگرفتەکانی گوتن، چارەسەری نەخۆشییەکانی گوتن، باشتر و خێراتر دیاریبکرێن.

کلیلە وشەکان: فۆنۆلۆژیی سروشتی، دەنگە نیشانەکراو و نیشانەنەکراوەکان، وەرگرتنی کۆنسۆنانتەکان.

DOI:https://doi.org/10.26750/Vol(8).No(4).Paper6 http://journal.uor.edu.krd/index.php/JUR Vol.8. No.4,December.2021

پێشەکی:

لێکۆڵینەوە لە دەنگەکانی زمان و وەرگرتنی زمان، یان لێکۆڵینەوەی لە گەشـــەی فۆنۆلۆژیی منداڵ بابەتێکە، ئەمڕۆ لە دنیای زانســـتی زماندا زۆر ڕۆشـــنایی دەخرێتەســـەر و باســـی لێوەدەکرێت. ئێمە لەم لێکۆڵینەوەیەدا دەمانەوێت، لەژێر ناونیشـــانی (وەرگرتنی دەنگە کۆنســـۆنانتەکان لای منداڵی کورد) بەپێی بیرۆکەی ئاســـانی و گرانی دەنگەکان لە (تیۆری فۆنۆلۆژیی ســـروشـــتی Natural Phonology) و بیرۆکەی دەنگە (نیشـــانەکراو Marked و نیشـــانەنەکراو Unmarked)ەکان لە تیۆرەکەی (ڕۆمان یاکۆبســـن)دا، ڕۆشـــنایی بخەینە ســـەر وەرگرتنی دەنگە کۆنسۆنانتەکانی زمانەکەمان. دواتر بەپێی جێکەوتەی سەرەتا Initial Position و جێکەوتەی کۆتا Final Positionی دەنگەکان لە وشـــەکاندا، بەپێی یەکێک لە میتۆدەکانی ئەم بوارە بڕیار لە وەرگرتنیان دەدەین.

ئەم توێژینەوەیە لەبەردەم چوار پرســـیاردا خۆی دەبینێتەوە و توێژەر هەوڵدەدات وەڵامیان بداتەوە، وەک: ئایا منداڵانی کوردیش وەک منداڵانی تر لە وەرگرتنی دەنگە کۆنســـۆنانتەکاندا بە هەمان قۆناغ و جۆری وەرگرتنی دەنگەکاندا تێدەپەڕن؟ ئایا زمانەکەمان پەیڕەوی لە بیرۆکەی یاساکانی ڕۆمان یاکۆبسن دەکات؟ ئایا ڕەگەز کاریگەریی لەســـەر زو وەرگرتنی دەنگەکان هەیە؟ ئایا بە گشـــتی منداڵی کورد لە چ کات و تەمەنێکدا هەمو دەنگە کۆنســـۆنانتەکان وەردەگرێت؟ بۆ وەڵامی ئەم پرســـیارانە ئێمە (١٨) منداڵی گەشـــە ئاســـاییمان هەڵبژاردوە و داتاکانمان لێوەرگرتون، منداڵەکانیش لە (٦ مانگی – ٦؛٥ – ٥ کچ و ١٣ کوڕ) بەپێی (مانگ و ســـاڵ) ڕیزدەبن. داتاکانمان لە ئەنجامی یەک دانیشـــتنی (١٥ – ٣٠) خولەک لە ماڵی منداڵەکان لە ڕێگەی هەڵســـەنگاندنی (پیشـــاندانی وێنە و هەندێک گفتوگۆکردن، لاســـاییکردنەوە) بەدەســـت هاتون، هەمو داتاکان بە ئامێری مۆبایل و ئامێری تایبەت تۆمارکراون. هەروەها داتاکانمان لە ڕێگەی (٤ مامۆســـتا)وە دوبارە لە پێناو دڵنیابون لە ڕاستی و دروستی داتاکانمان چاوپێداخشاندنەوەیان بۆکراوە.

ڕێبازی ئەم لێکۆڵینەوەیە ڕێبازی وەسفی- شیکارییە و توێژینەوەکەش لە دو بەشی سەرەکی پێکدێت: لە بەشی یەکەمدا، بە کورتی باس لە هەندێ گرفت و میتۆدی وەرگرتنی دەنگە کۆنسۆنانتەکان دەکەین، هەروەها بە کورتیش بیرۆکەی ئاسانی و گرانی دەنگەکان بەپێی هەردو تیۆری سەرەوە باسدەکات. لەبەشی دوەمیشدا پێداچونەوەیەکی کورت بەســـەر ئەو لێکۆڵینەوە بەنرخانە دەکات، کە لە وەرگرتن و چۆنیەتی بڕیاردان لە وەرگرتنی دەنگەکان بنیاتنراون. دواتر باسمان لە وەرگرتنی دەنگە کۆنسۆنانتەکانی زمانەکەمان لە تەمەنی (٢؛١ – ٦؛٥) کردوە و هەمو دەنگەکانمان شیکردۆتەوە.

لە کۆتاییشدا ئەنجامەکانی ئەم لێکۆڵینەوەیەمان ئاماژە پێداون. هەروەها لیستی پاشکۆکان لە دوای لیستی سەرچاوەکانمان ئاماژە پێداوە.

بەشی یەکەم: هەندێک گرفت و میتۆدی وەرگرتنی کۆنسۆنانتەکان و بیرۆکەی ئاسانی و گرانی دەنگەکان:

١-١: هەندێک گرفتی وەرگرتنی دەنگە کۆنسۆنانتەکان:

ئێمە لەم لێکۆڵینەوەیەماندا کۆمەڵێک گرفتمان هاتەپێش، بە پێویســـتی دەزانین بە کورتی ئاماژە بە هەندێکیان بکەین:

١ – ئێمە هەوڵماندا‌وە، ئەو منداڵانە هەڵبژێرین، کە خاوەن یەک زمانن و دورن لە زمانی دوەم، بەڵام لەبەرئەوەی لە ئەمڕۆی کوردســـتاندا تەکنەلۆژیا و ئینتەرنێت، بە فراوانییەکی بێســـنور لە هەمو ماڵێکدا هەیە، لەوێوە لەبەرئەوەی (ئەفلام کارتۆن و یارییە ئەلیکترۆنییەکان زۆرن)، ئەمە بە جۆرێک لە جۆرەکان، کاری

DOI:https://doi.org/10.26750/Vol(8).No(4).Paper6 http://journal.uor.edu.krd/index.php/JUR Vol.8. No.4,December.2021

کردۆتە ســـــەر زمانی منداڵەکە و کەم و زۆر فێری زمانی ئینگلیزی بون، هەر بۆیە لە تەمەنەکانی (٣؛١١ – ٥) هەندێک جار لە کاتی پیشـــاندانی وێنەیەک، منداڵەکە بە ئینگلیزی وەڵامی دەدایەوە، ئەمە گرفتێکمان بو، چونکە دەبو منداڵەکە بخەینە بەردەم هەڵوێســــتێک، تا وشـــــەکە بە کوردی بڵێت. یان هەندێک دەنگ، لەبەرئەوەی لە زمانەکەماندا وشــــەی کوردی پێ کەمە، بە ناچاریی هەندێک وشـــــەی زمانەکانی وەک ئینگلیزی و عەرەبی لە وێنەکاندا بەکارهێناوە.

٢ – گرفتی تێســـتکردنی هەندێک دەنگمان لە تەمەنی (٢؛١– ٣؛١) ســـاڵییدا هەبو[١]، چونکە دەنگانێکمان هەن، یان وشـــە بەو دەنگانە کەمە، یان گەر کەمیش نەبێت، بۆ ئەو تەمەنە هەڵســـــەنگێنەر نازانێت چۆن منداڵ بخاتە بەردەم گوتنی دەنگەکان، نەشمانویستوە، زۆرترین جار میتۆدی (لاساییکردنەوە) بەکاربهێنین. لەو تەمەنەدا بە بڕوای ئێمە زەحمەتییەک دێتە ڕێگای هەڵســەنگێنەر لە زمانەکەماندا، بۆ نمونە /v/ کەمترین وشــە لەو تەمەنەی منداڵدا لە جێکەوتەی کۆتادا بونی هەیە (هەرچەند لە زمانی گەورانیشدا کەمە)، بۆ جێکەوتەی ناوەڕاستیش تاکە وشە، کە توانیمان پێیهەڵسەنگێنین <بڤە> بو، ئەمەش تەنها لە جێکەوتەی ناوەڕاستدایە و لە جێکەوتەی سەرەتا و کۆتادا، کارێکی ئاســــــان نییە، منداڵ بخرێتە بەردەم گوتنی وشـــــەیەک، کە لە فەرهەنگی عەقڵی ئەو کاتی منداڵەکەدا ڕەنگە نەبێت. یان لە کاتی تێستکردنی کۆنسۆنانتێک لە جێکەوتەی کۆتادا، زۆرجاران کاری ناتەواوی (ە) دەبو بە ڕێگر لەبەردەم دەرکەوتنی کۆنسـۆنانتەکە لە جێکەوتەی کۆتادا. هەروەها دەستنەکەوتنی منداڵ یان کشانەوەی منداڵ لە لێکۆڵینەوەکە، گرفتێکی تری بەردەم هەڵسەنگێنەرە و ڕەنگە ڕوبەڕوی ببێتەوە. ئەم گرفتانە و چەندانی تر وەنەبێت تەنیا لە زمانی کوردییدا ڕوبەڕوی هەڵســــەنگێنەر ببنەوە، بەڵکو زۆربەی زمانەوانان لە کاتی هەڵســـەنگاندنی منداڵاندا لەم قۆناغەدا ڕوبەڕوی ئەو گرفتانە دەبنەوە، هەربۆیەشــە لە کاتی هەڵســەنگاندا هەندێک کۆنســـۆنانت لادەدەن، بۆ نمونە[٢] ((هەندێک لێکۆڵینەوە یەک، یان دو کۆنســـۆنانتیان بە نمونە نەکردوە، (Bankson and Bernthal, 1990, 2019; Fudala, 2000; Fudala and Stegall, 2017 Smit et al 1990) زۆرجاران /ʒ/یان لابردوە. (1990) Smit et al لە هەڵاوێرکردنی ئەو دەنگەدا وتیان "ئەو دەنگە زۆر دەگمەن لەلایەن ئاخێوەرانی دیالێکتی ڕۆژهەڵاتەوە بەکاردەهێنرێت. دو لێکۆڵینەوە (Bankson and Bernthal 1990, 2019) داتـاکـانیـانـدا /ŋ/یـان لادا، هەرچەنـدە /ŋ/یـان لە kangaroo بە دەســــتهێنـابو. لێکۆڵینەوەیەک هەر لادراوێکیان لە کۆنسـۆنانتە هاتوەکانیان لە داتاکانیان لادا: وەک /p/ (Pearson et al., 2009) و /j/ (Alert and Goodban, 1976). (Pearson et al., 2009) پەراوێزێکی نوسـیوە و ئاماژەی بەوەی داوە، کە /p/ لە هەڵەدا لادەدرێت. هەروەها (1976) Arlt and Goodban /j/ تێستنەکردوە، چونکە بەکەمی بەکاردەهێنرێت. خشـــۆکی کپی لێویی- نەرمەمەڵاشـــوی /M/ "wh" تەنها لە چوار لێکۆڵینەوەی کۆندا تێبینیکراوە (Alert and Goodban, 1976; Prather et al., 1975; Templin, 1976; (Wellman et al., 1931)) (Kathryn Crowe, Sharynne Mcleod, 2020, 2160)

بۆیە لە زمانی کوردیشـدا هەندێک کۆنسـۆنانت زۆر زەحمەتە بتوانرێت، منداڵی تەمەن (٢؛١-٣؛١) پێ تێسـت بکرێت، لەو دەنگە کۆنســـۆنانتانەش: /v, ħ, ɣ, ʒ, ʕ/ بون، هەرچەند لە کۆمەڵێک دەنگی تر، دیســــانەوە گرفت دەهاتەپێش، چونکە وشــە مەبەســـتدارەکان زۆرجاران بە دو فۆرم یان زیاتر، لەم ناوچەیە بەکاردەهێنرێن، بۆ نمونە <تەزبیح~ دەسـبیح~ دەسـحێب~ تەسـبیح>، گەر /ħ/ لە جێکەوتەی کۆتا بە ئامانج بگیرێت، منداڵ ڕەنگە بڵێت: <دەسـحێب>. هەروەها کەوتنی /g/ لە <ســـەگ>دا، دیســـانەوە لە هەڵســـەنگاندندا بۆ دەرهێنانی /g/ لە جێکەوتەی کۆتادا، هەڵســــەنگێنەر بێ ئەنجام دێتەدەر. گرفتێکی تر کێشــــەی بە گڕبون و بە کپبونی هەندێک کۆنسـۆنانتە، هەم لە زمانەکەماندا، هەمیش لە ناوچەکەماندا. بۆ نمونە /ŋ, ʕ, ħ, z, ɣ/ لە جێکەوتەکانی کۆتادا.

DOI:https://doi.org/10.26750/Vol(8).No(4).Paper6 http://journal.uor.edu.krd/index.php/JUR Vol.8. No.4,December.2021

بۆیە ئەو دەنگانەی لەم ناوچەیەدا جۆرێک لە تێکەڵی تێیاندا دەبینرێن، یان وەک پرۆسەیەکی ڕێپێدراو و دانەمرکاو لە زمانی پێگەیشتوانیشدا دەبیسترێن، ئێمە وەک هەڵە هەژمارمان نەکردون[٣]!

ئەمانە و چەندان کێشەی تر، هەڵسەنگێنەری کورد ڕوبەڕویان دەبێتەوە، بۆیە پێویست دەکات لێکۆڵینەوەی زیاتر و درێژتر لەم بوارەدا بکرێت.

١–٢: میتۆدی داتا وەرگرتنەکان

ئێمە لەگەڵ منداڵە (١؛٢–٧؛٣) ساڵەکان لە ڕێگەی هەندێک وێنە و یاریی و کەلوپەلەکانی بەردەستمان هەوڵمانداوە، زۆرترین داتا وەربگرین، بۆ ئەم مەبەستە ئێمە لەو کاتەدا منداڵەکە هەر دەربڕاوێکیشی دەربڕیبێت، وەرمانگرتوە و دواتر دەنگەکانمان بەپێی جێگەوتەکان دیارییکردوە. ئەو دەنگانەشی پێیان نەگەیشتین، ئێمە لە خانەی خشتەکەماندا بە (بەتاڵ)ی جێیدەهێڵین[٤]. بۆ منداڵانی سەروتر میتۆدی وێنەمان بەکارهێناوە و هەندێکجار هەوڵدراوە لە ڕێگەی لاسااییکردنەوە (واتە وشەیەک بگوترێت و دواتر منداڵەکە بیڵێتەوە) داتا وەربگرین. Templin باوەڕی وایە ((لە هەڵسەنگاندنی دەنگدروستکردندا هیچ جیاوازییەک نییە، کاتێک دەنگێک بە وشەیەکی لەخۆوەی دەربڕاو تێست بکرێت یان لە وشەیەکدا، کە منداڵەکە لە دوای هەڵسەنگێنەر بیڵێتەوە.)) (Templin, 1947, 300)

واتە لە (٣؛١١ – ٥؛٦) ئێمە میتۆدی وێنەمان بەکارهێناوە، هەندێک جار لای سێ منداڵی ئەم گروپە (٣؛١١، ٣؛٤، ٦؛٤)، داتامان لەو ڕستانەش وەرگرتوە، کە منداڵەکان وتویانە. لە (٩٤) وێنەدا، هەر (٣٠) کۆنسۆنانتەکەی زمانی کوردیمان لە هەرسێ جێگەوتەی وشەکاندا، منداڵەکانمان پێ هەڵسەنگاندون. هەرکاتێکیش منداڵێک لە کاتی پیشاندانی وێنەکە، وشەکە یان وێنەکەی نەزانیبێت، ئێمە هەندێک ڕونکردنەوەمان پێداوە، بە ئامانجی ئەوەی وشەکەی بێتەوە یاد، هەر کە منداڵەکە پاش پێشکەشکردنی هاوکارییش وشەکەی نەگوتبێت، ئێمە وێنەکەمان لاداوە و وازمان لەو دەنگە هێناوە.

دانیشتنەکان بە گشتی لە نێوان (١٥ – ٣٠) خولەکدا بوە، هەوڵمانداوە بە کورترین ماوە داتاکەمان وەربگرین، ڕۆژێک لە ماڵی ئەو منداڵە لەگەڵ (یەکێک لە ئەندامانی منداڵەکە) داتاکانمان وەرگرتوە. داتاکانمان بە ئامێرەکانی مۆبایل و ئامێری ریکۆردکردنی دەنگ، ریکۆردکردوە، پاش هەڵسەنگاندنی دەنگەکان و بڕیاردان لە ڕاستی و دروستی دەنگەکە، پاشان لە ڕێگەی چوار مامۆستاوە، دوبارە داتا و دەنگەکانمان لە جێگەوتەکاندا چاوپێداخشاندۆتەوە. ئێمە لەبەرئەوەی یەک منداڵمان لەهەر تەمەنێکی دیاریکراو وەرگرتوە، بۆیە پێمان باش بو، منداڵەکان دابەش بکەینە سەر سێ گروپ و دواتر وەک گروپ بڕیار لەسەر هەبون و نەبونی دەنگەکان لە تەمەنی ئەو گروپە بە گشتی بدەین:

گروپەکان	تەمەن/ مانگ	بەشداربو	ناوەند	SD*
گروپی یەکەم	٢٥ – ٤٣	(٤ کوڕ و ١ کچ)	٣٣	٧
گروپی دوەم	٤٧– ٥٧	(٤ کوڕ و ١ کچ)	٥٢	٣.٨
گروپی سێیەم	٦١ – ٧٧	(٢ کچ و ٣ کوڕ)	٦٨	٦.٣

خشتەی ژمارە (٥): ژمارەی بەشداربوان و تەمەن و ڕەگەزیان.

*Standard deviation

جێگەی باسە، دو لە بەشداربوانی ئەم خشتەیە بە درێژایی (٤) و (٥) ساڵی تەمەنییان چاودێری گەشە و گۆڕانی فۆنۆلۆژیی و فۆنەتیکی زمانیان کراوە، بۆیە لە ئەنجامی چەندان دانیشتن، داتایەکی یەکجار زۆرمان کەوتە بەردەست، بەڵام ئێمە نمونەی دو دانیشتنمان لە تەمەنی (٣؛٤، ٩؛٤) ساڵییدا لەم لێکۆڵینەوەیەدا

DOI:https://doi.org/10.26750/Vol(8).No(4).Paper6 http://journal.uor.edu.krd/index.php/JUR Vol.8. No.4,December.2021

بەکارهێناوە، هەروەها لە هەڵسەنگاندنی (٩٤) وێنەکەدا، لە تەمەنی (٥؛٧، ٦؛٠) ساڵییدا دیسانەوە ئەو دو منداڵە لەگەڵ منداڵەکانی تر داتایان لێوەرگیراوەتەوە. جگە لەمە (٣) منداڵ لە تەمەنەکانی (٦؛٠- ٢٤) مانگی چاودێری گەشە و گۆڕانی فۆنۆلۆژیمان کردون و داتایان لێوەرگیراوە، یەکێک لە منداڵەکان، کە تەمەنی گەیشتە (٢؛٨) بە جیا داتای لێوەرگیراوەتەوە.

١ – ٣: ڕوانگەی تیۆری فۆنۆلۆژیی سروشتی و بیرۆکەی (نیشانەکردن و نیشانەنەکردن) لە وەرگرتنی دەنگەکانی زماندا

بیرۆکەی تیۆری فۆنۆلۆژیی سروشتی، لە وەرگرتنی دەنگەکانی زماندا، هاوشێوەی تیۆرەکەی یاکۆبسن، لەسەر قورسی و گرانی دەنگەکان دەڕوات. ڕێبەرانی تیۆری فۆنۆلۆژیی سروشتی پێیانوایە، هەر منداڵێک خاوەنی سێتێک لە پرۆسە فۆنۆلۆژییەکانە، ئەو پرۆسانە بۆیە جێبەجێدەکەن، تا خۆیان لە گرانی و قورسی هەندێک زنجیرە و دەنگ ڕزگاربکەن. هەر کاتێکیش منداڵ توانای بۆ گۆگردن و درکپێکردنی دەنگ و زنجیرەکان بە دەستهێنا، لە ڕێگەی کپکردن و سنورداركردنی پرۆسە فۆنۆلۆژییەکان، بە زمانێکی هاوشێوەی دەوروبەری دەگات. بیرۆکەی ئەم تیۆرە پەیوەندی بە هەردو سیستەمی (درکپێکردن و ئەندامانی ئاخاوتن)ەوە هەیە، بۆیە بە لای داڤید ستامپەوە ((منداڵان زگماکیانە لەگەڵ ئەرکێکی زۆری جیهانی پرۆسە فۆنۆلۆژییەکان دێن: بەوەستاوکردن، بەپێشکردن، هێشوکەمکردنەوە ...هتد ئەو پرۆسانە کردە هۆشەکییەکانن، کە یەکە فۆنۆلۆژییەکان دەگۆڕن یان لادەدەن، کاردانەوە لەسەر سنورداركردنەکانی سروشت و تواناکانی بەرهەمهێنانی ئاخاوتن و درکپێکردن دادەنێن. لە ڕوانگەی (Stampe)ەوە پرۆسە فۆنۆلۆژییەکان ڕێلێگرتنی ئەندامانی دەنگدروستکردن لە خۆدەگرن. ئەو پرۆسانە لە ئاستەنگەکاندا کاردەکەن و خۆی لە خۆیدا میکانیزمی ئاخاوتن ڕێلێدەگرن. ستامپ بڕوای وابو، کە ئەو ئاسانکارییە زگماکییە جیهانییانە، بەشداری زانینی منداڵان، سیستەمی درکپێکردن و مەودای بەرهەمهێنانی ئاخاوتنیان دەکات. لەم ڕوانگەیەوە بڕوای وابو، کە پرۆسەکان لە سێ ڕێگەی شیاوەوە ئاخاوتن ئاسان دەکەن:

١ – کەمترین ئاڵۆز بۆ بەرهەمهێنان.

٢ – کەمترین ئاڵۆز بۆ درکپێکردن.

٣ – کەمترین ئاڵۆز بۆ بەرهەمهێنان و درکپێکردن[٥].)) (Bowen, 2015, 46)

کەواتە لەم تیۆرەدا وەرگرتنی دەنگەکانی زمان دابەش دەبنە سەر دو بەش (سروشتی و ناسروشتی Natural and Unnatural)، ئەو دەنگانەی سروشتیین زو وەردەگیرێن، ئەوانەشی ناسروشتیین درەنگ وەردەگیرێن. منداڵ لە ڕێگەی یەکێک لە پرۆسەکان ئەم قورسییانەوە وەلادەنێت و تا گەیشتنی بە دەنگ و زنجیرەی دەنگەکان، پێویستییەکانی خۆی لە کاتی ئاخاوتندا، بەم پرۆسانە جێبەجێدەکات. بۆ نمونە ((هەبونی گۆڕینەوە لە نێوان کۆنسۆنانت و ڤاوڵەکان کارێکی سروشتییە، بۆیە abu ڕەنگە زۆر سروشتیی بێت وەک لە apple. بە هەمان شێوە لە کۆتایی وشەدا کپکردنی دەنگەکان سروشتییە (بەرهەمهێنانیان بەبێ لەرینەوەی دەنگە ژێکان)، بۆیە pik ڕەنگە لە pig زۆر سروشتی تر بێت، بە پێی ئەم تیۆرە، وشەکان کە زیاتر مەیلی سروشتییان لەگەڵ دێن، ئاسانترن بۆ فێربون، ئەوانەی ئەو مەیلەیان نییە- ڕەنگە زۆربەیان- قورسترن. پاشان لە بەرهەمهێنانی وشەکاندا منداڵان پێویستە وردە وردە ئەو مەیلە جیهانییانەی، کە لەگەڵیان لە دایک دەبن، دابمرکێنن و یاساکانی زمانێکی تایبەت، کە وەریدەگرن، فێرببن.)) (Aitchison, 1987, 133)

ئەم بۆچونەی سەرەوە، دەربارەی ئاسانی و گرانیی دەنگەکان یان سروشتی و ناسروشتیی دەنگەکان، دەمانباتەوە بۆ بیرۆکەی (نیشانەکراو Marked و نیشانەنەکراو Unmarked)ی تیۆرەکەی (ڕۆمان

DOI:https://doi.org/10.26750/Vol(8).No(4).Paper6 http://journal.uor.edu.krd/index.php/JUR Vol.8. No.4,December.2021

یاکۆبسـن)، کە ئەو لە تیۆرەکەیدا هەرەمێکی جیهانی دەنگەکانی زمانی کێشـا و کۆمەڵێک بنەما و ڕێسـای لە کتێبە بەنرخەکەی (CHILD LANGUAGE APHASIA AND PHONOLOGICAL UNIVERSALS) دانـا. هەرچەنـد هەرەم و ڕێسـاکەی یاکۆبسـن بە لای هەندێک لە زمانەوانانەوە چەند ڕەخنەیەکی لێگیرا(٦)، بەڵام لە وەرگرتنی زمان و دەنگەکانی زماندا ڕۆڵێکی بەرچاوی گێڕاوە. لەلایەکی ترەوە ئەم تیۆرەی یاکۆبسـن، گەر لە هەندێک ڕووەوە لە تیۆری فۆنۆلۆژیی سـروشـتی بچێت، دواجار لە کۆمەڵێک سـەرنج و ڕادا جیاوازن، لەگەڵ ئەوەشـدا (Ingram) پێیوایە ((پرۆسە فۆنۆلۆژییەکانی ستامپ، هاوشێوەی یاساکانی بەرپەرچنەدانەوەی هاوکاریی Laws of irreversible solidarity ڕۆمان یاکۆبسنن. بۆ نمونە ئەو یاسایەی دەڵێت: هەبونی خشۆکەکان، وەستاوەکان لەخۆدەگرێت، ڕێگەیەکی ترە بۆ ئەوەی بڵێین لێرەدا، ئەوە پرۆسـەیەکی سـروشـتییە، کە خشـپەدەنگەکان دەبنە وەستاوەکان. Stampe ئەم

هاوشێوەیەی پەسەندکرد و ئەوەی خستەڕو، کە یاساکانی یاکۆبسن چەپکێک لە پرۆسە فۆنۆلۆژیکاڵییەکانن(٧).)) (Ingram, 1989, 390)

نیشانەکراو Marked (زۆر ئاڵۆز) ئەگەر زمانێک ئەو دەنگانەی هەبێ...	نیشـانەنەکراو Unmarked (کەم ئاڵۆز) بێگومان ئەو دەنگانەی هەیە...
خشۆکەکان	وەستاوەکان
ئەفریکات	خشۆکەکان
خشـپەدەنگە گرەکان (ئەفریکاتەکان، خشۆکەکان، وەستاوەکان)	خشـپەدەنگە کپەکان (ئەفریکاتەکان، خشۆکەکان، وەستاوەکان)
لیکویدەکان	لوتییەکان
هێشوە ڕاستەقینەکان	ئەفریکاتەکان
هـێشـوە – بچوک- زرنگـدەرەوە جیاوازەکان	هـێشـوە – گەورە- زرنگـدەرەوە جیاوازەکان
هێشوە ڕاستەقینەکان	هێشوە هاوسێیەکان
هێشوە سێ توخمەکان	هێشوە دو توخمەکان

خشتەی ژمارە (١): ئاسانی و گرانی دەنگەکانی زمان، بەپێی بیرۆکەی نیشانەکردن و نیشانەنەکردن.

یاکۆبسـن لە ڕێگەی بیرۆکەی (نیشـانەکردن و نیشـانەنەکردن)ەوە، پێشـبینی بۆ وەرگرتنی فۆنیمەکانی زمان دەکـات، پێیوابو ئەو دەنگەی بەربڵاوە و لە زمـانـدا زۆربەکـاردەهێنرێت، زو وەردەگیرێت، ئەوەیشـــی کەم بەکاردەهێنرێت، درەنگ وەردەگیرێت. لەســـەر ئەم بنەمایە کۆمەڵێک پێشـــبینی بۆ وەرگرتنی دەنگەکانی زمان دارِشـت، بۆ نمونە پێیوابو، خشـپەدەنگە کپەکان لە خشـپەدەنگە گرەکان ئاسـانتر و کەمتر ئاڵۆزن، بە گشـتی ئەم بنەمایەی (نیشانەکردن و نیشانەنەکردن)ە بەم شێوەیەی خوارەوە، لە وەرگرتنی دەنگەکانی زمان دەڕوانێت: ((

دەنگە نیشـــانەنەکراوەکان ئەوانەن، کە کەم ئاڵۆزن (لە هەردو ڕوی فۆنۆلۆژیکاڵی و بزوێنەریی) و دەنگە نیشـــانەکراوەکان ئەوانەن، کە زۆر ئاڵۆزن (لە هەردو ڕوی فۆنۆلۆژیکاڵی و بزوێنەریی)) (Storkel, 2018, 3-4) بەپێی ئەم بیرۆکەیە، هەر زمانێک دەنگە خشـۆکەکانی هەبێت، بە مانای ئەوە دێت، کە ئەو زمانە خاوەنی دەنگە

DOI:https://doi.org/10.26750/Vol(8).No(4).Paper6 http://journal.uor.edu.krd/index.php/JUR Vol.8. No.4,December.2021

وەستاوەکانیشە، واتە دەنگە وەستاوەکان پێش دەنگە خشۆکەکان وەردەگیرێن. هەتا منداڵ دەگاتە دەنگەکان، یان ئەو دەنگانە وەردەگرێت، گوتنەکانی ئاسـان دەکات و دەنگەکان بە دەنگێکی کەمتر ئاڵۆز دەگۆڕێت، بەپێی ئەم بیرۆکەیە ((هەمو منداڵان بە هەمان قۆناغدا تێدەپەڕن، بۆ نمونە cat وەک وشـەیەکی هاوشـێوەی tat گۆدەکرێت، وەستاوەکان پێش خشۆکەکان وەردەگرن.)) (Sampson, 1980,122) لەم نمونەیەدا منداڵ پرۆسەی بە (پێشـکردن)ی یان گونجانی پوکییەکان جێبەجێ دەکات، واتە دەنگەکەی لە نەرمەمەڵاشـوییەوە کردۆتە دەنگێکی پوکیی و گوتنەکەی ئاسـانکردوە. لێرەدا ئەم بیرۆکەیە پێیوایە، منداڵ لە دەنگە وەستاوە لێوییەکان و پوکییەکان بەرەو دەنگە وەستاوە نەرمە مەڵاشـوییەکان و خشـۆکەکان، ئەفریکاتەکان دەچێت، هەرکات ئەو دەنگ و سیمایانەی وەرگرت، پرۆسەکە دادەمرکێنێت و گوتنەکانی هاوشێوەی پێگەیشتوان دەبێت.

به هەمان شێوە تیۆری فۆنۆلۆژیی سروشتیش، وەک پێشتر باسمانکرد، پێیوایە دەنگە کەم ئاڵۆزەکان زوتر وەردەگیرێن، منداڵ کاتێک ڕوبەڕوی قورسـییەکانی دەنگێک دەبێتەوە، لە ناو گوتنەکانیدا، لە کاتی دوانیاندا ئاسـانکردن و خۆلێلادان لە قورسـیی هەندێک لە دەنگەکان لە گوتنەکانیاندا دەبیسترێت، هەر کات گەیشت بە دەنگەکان و پرۆسـەکانی دامرکاند، فۆنیمەکانی زمانێک سـەرهەڵدەدەن. واتە ((پێدانی گۆڕانێکی فۆنۆلۆژیکاڵی بەشداریی یەکەکانی X و Y دەکات، کە X وەستاوێکی کپە و Y وەستاوێکی گڕە، X کەمتر ئاڵۆزە، مۆدێلەکە گۆڕانێک لە ناو یەکگرتنی X دا پەسەنددەکات[٨].)) (Diaz-Campos, 2001, 20)

بەپێی ئەم تیۆرەش وەستاوە گڕەکان لە قۆناغی سـەرەتای زمان وەرگرتندا قورسـن و منداڵان یەکەمجار کپەکان وەردەگرن و گۆدەکەن. دەبینین هەردو تیۆرەکە لە وەرگرتنی دەنگەکاندا، گرنگی بە ئاسـانی و گرانی دەنگەکان دەدەن، بۆیە ئێمە دەمانەوێت ئەم بیرۆکەی ئاسـانی و گرانییەی دەنگەکان، لە هەردو تیۆردا، بە تایبەت (نیشانەکردن و نیشانەنەکردن)ەکەی یاکۆبسن بەسەر دەنگەکانی زمانەکەماندا تاقیبکەینەوە، تا بۆمان دەربکەوێت، جیاوازی و لەیەکچویی منداڵانی کورد لەگەڵ منداڵانی تر، بۆ نمونە منداڵانی ئینگلیز، چییە. بۆیە بە پێویسـتی دەزانین ئەوە دوپاتبکەینەوە، کە ((چەمکی نیشـانەکردن، لە ڕێگەی ناوێکی ترەوە، ڕۆڵێکی گەورە لە فۆنۆلۆژیی سروشتییدا دەگێڕێت. David Stampe (1972/9) ئەوەی ڕاگەیاند، کە زمان لەلایەن سێتێک، کە پێیان دەڵێت، پرۆسە سروشتییەکان، حوکمدەکرێت، کە ئەمە ڕەنگە لەگەڵ unmarkedness هاوتا بێت. ئەم پرۆسـانە پشت بە ئەندازەی فۆنەتیکی دەبەستن. بۆچونی ئەو وابو، کە منداڵان لەگەڵ پرۆسە فۆنۆلۆژییەکان دەبەخشرێن و کە وەرگرتنی زمان لە دامرکاندنی ئەو پرۆسانەدا دەبیننەوە. ئەو پرۆسە سروشتییانە دەتوانرێت لە ئاسـانکردنی ئەندامانی دەنگدروستکردن و دامرکاندنەکانیان بۆ ناساندنی هەمبەریی، هاوتابکرێت.)) (Wyn Johnson and Paula Reimers, 2010, 57)

هەر لەسەر هەمان ئەم بۆچونەی سەرەوە، ئێمە هەمو ڕوانگە جیاوازەکانی ئەم دو تیۆرە لە زمان وەرگرتندا وەلادەنێین و تەنها بیرۆکەی ئاسانی و گرانی بەسەر زمانەکەماندا دەچەسپێنین.

بەشی دوەم: وەرگرتنی دەنگە کۆنسۆنانتەکان لای منداڵی کورد

٢–١: پێداچونەوە بە لێکۆڵینەوەکانی وەرگرتنی دەنگەکانی زمان

تا ئەمڕۆ چەندان لێکۆڵینەوە و پێوەر و میتۆدی جیاجیا و گرنگ، لە گەشـەی فۆنۆلۆژیی و وەرگرتنی دەنگەکان، ئاسـانی و گرانی دەنگەکان، وەرگرتنی دەنگەکان بەپێی تەمەن و ڕەگەز لە زانستی زماندا سەریانهەڵداوە.

DOI:https://doi.org/10.26750/Vol(8).No(4).Paper6 http://journal.uor.edu.krd/index.php/JUR Vol.8. No.4,December.2021

لێكۆڵینەوەش لە گەشـــەی فۆنۆلۆژیی زمان و وەرگرتنی دەنگەكانی زماندا، لە دو ڕووەوە دەتوانرێت مامەڵەی لەگەڵدا بكرێت، ((دەنگەكانی ئاخاوتنی منداڵان دەتوانرێت بە دو ڕێگە شیبكرێنەوە: فۆنەتیك پێچەوانەی فۆنێمیك. زاراوەی فۆنەتیك ئاماژە بە بەكارهێنانی دەنگەكانی ئاخاوتن دەكات (جێبەجێكردنەكان/ دەنگدروســـتكردنەكان/ تواناكانی بزوێنەر). زاراوەی فۆنێمیكیش ئاماژە بە بەكارهێنانی دەنگەكانی ئاخاوتن دەكات (جێبەجێكردنەكان/ ڕەوشــت/ ڕێكخســتنی ســیســتەمی ئاخاوتنی دەنگەكان.)) (BARBARA DODD, ALISON HOLM, ZHU HUA and SHARON CROSBIE, 2003, 618)

مەبەســـــت لە زەخیرەی فۆنێمیش ئەوەیە، كە منـداڵ دەنگەكـانی زمـان هەمبەرییـانە بەكـاربهێنێت، واتە ((شـــیكردنەوەی زەخیرەی فۆنێمی ئامـانجی تەنها ئەوە نییە، تەنهـا ئەو دەنگانەی منداڵ بەكاریـاندەهێنێت بنیـاتبنێت، بەڵكو ئەو دەنگانەیە، كە منـداڵ هەمبەرییـانە بەكـاریـان دەهێنێت و توانـا دەداتە منداڵەكە، كە بۆ جیاوازیی لە نێوان وشـەكاندا بەكاریان دەهێنێت.)) (Sarita L. Eisenberg, Elaine R. Hitchcock, 2010, 491- 493)

ئێمە لەم لێكۆڵینەوەیەدا، لەڕوی وەرگرتنی فۆنێمەكانی زمانەوە، باس لە وەرگرتنی دەنگە كۆنســـۆنانتەكان دەكەین، واتە باس لە زەخیرەی فۆنێمی منداڵی كورد بەپێی تەمەن دەكەین.

دیاریشـــە لەناو زمانەكەماندا تا ئەمڕۆ هیچ لێكۆڵینەوەیەكی وا، لەســـەر گەشـــەی فۆنۆلۆژیی زمانی منداڵانی كورد و داتایەكی وردمان لەسـەر وەرگرتنی كۆنسـۆنانتەكانی زمانەكەمان، بەپێی جێكەوتەی دەنگەكان لە وشـە و تەمەنی منداڵدا لەبەردەســـتدا نییە، بۆیە ئێمە هەوڵدەدەین، لەگەڵ لێكۆڵینەوە بەنرخەكانی دنیای ئەمڕۆی زانســـتی زمان و گەشـــەی فۆنۆلۆژیی زمانی منداڵانی وەك ئینگلیزدا[٩] بەراورد بكەین. بۆ ئەو دەنگانەی، لەناو زمانێكی وەك ئینگلیزییشـدا نیین و لە كوردییدا هەن، ئێمە بەراوردمان بە گەشـەی فۆنۆلۆژیی منداڵانی عەرەب كردوە، چونكە لە هەنـدێـك دەنگـدا هـاوشـــێوەی یەكـدیین. ئەو لێكۆڵینەوە بەنرخـانەی، كە لە وەرگرتنی كۆنسۆنانتەكانی زماندا كراون و ئەمانەن:

(Templin, 194), (Mousa M. Amayreh, Alice T. Dyson, 1998), (Smit, 1986) (Elizabeth M.Prather, Dona Lee Hedrick, Carolyn A. Kern, 1990-1991), (Ann Bosma Smit, Linda Hand, J.Joseph Freilinger, John E. Bernthal, Ann Bird ,1990), (BARBARA DODD, ALISON HOLM, ZHU HUA and SHARON CROSBIE, 2003)

بۆ چۆنیەتی بڕیاردان و گەیشـــتن بە زەخیرەی فۆنەتیكی، یان فۆنێمی منداڵ، ئەم لێكۆڵینەوانانەی ســـەرەوە هەر یەكەیان میتۆد و ڕێژە و ئەندازەیەكی دیاریكراو، دو جێكەوتەی دەنگەكان یان ســـێ لە جێكەوتەكانیان بەكارهێناوە، بۆ نمونە (((1972) Sander بەرهەمهێنانی كۆنســـۆنانتەكانی زمـانی ئینگلیزیی، پـاڵپشـــت بە لێكۆڵینەوەكـانی (1931) .Wellman et al و (1957) Templin، بە customary versus mastery بـاســـكرد، Sander بەرهەمهێنراوە باوەكانی customary وەك ئەو ئاماژەیە پێناســـەكرد، كە كاتێك منداڵ زۆرجاران دەنگێك بەڕاســـتی بەرهەمدەهێنێت وەك لەوەی دەنگەكە بەهەڵە گۆبكات، یان لایبدات. چەندان دەكرێت وەك، كـاتێك تێكڕای تێســـتەكە تێكەڵدەكرێ و لە جێكەوتەی وشـــە جیـاوازەكـانـدا لە ٥٠٪ تێدەپەڕێ. هەروەهـا بەرهەمهێنراوە ئامادەبوەكانیش mastery وەك ئەوە پێناســـەدەكات[١٠]، كە كاتێك منداڵ دەنگەكە بە ڕاســـتی لە سێ جێكەوتەی وشەی جیاوازەكاندا گۆبكات.)) (Kathryn Crowe, Sharynne Mcleod, 2020, 2156)

DOI:https://doi.org/10.26750/Vol(8).No(4).Paper6 http://journal.uor.edu.krd/index.php/JUR Vol.8. No.4,December.2021

واتە وەرگرتنی دەنگە کۆنسـوّنانتەکان بەپێی جێگەوتەی دەنگەکان لە وشـە جیاوازەکاندا بڕیاری لەسـەر دەدرێت، هەڵسەنگێنەر بۆ ئەم مەبەستە بە کۆمەڵێک وشە، کە هەمو کۆنسۆنانتەکانی زمانەکەی لە دو یان سێ جێگەوتەدا لەخۆبگرێت، ئامادەدەکات و پیشـانی منداڵەکەی دەدات، منداڵەکەش لە خۆوە ناوەکەی دەڵێت، یان لە ڕێگەی گفتوگۆ و پرسـیار و وەڵام، یان لە ڕێگەی لاسـاییکردنەوە دەنگەکانی پێ تاقیدەکرێتەوە. بۆ بڕیاردانیش لەسـەر وەرگرتنی فۆنیمێک یان نواندنێکی فۆنەتیکی، توێژەران ڕێژە و میتۆدی خۆیـانیان هەیە، بۆ نمونە فۆنیمێک ((لای تاکە منداڵێک وەک وەرگیراوێک لەقەڵەم دەدرێ، ئەگەر هاتو ئەو فۆنیمە لە سـێ جێگەوتەی دەنگەکە لە نـاو وشـەیەکدا، لە دو جێگەوتەدا بە ڕاسـتیی بەرهەمبهێنرێ. وەرگرتنی بە گروپی فۆنیمێک تۆماردەکرێت، ئەگەر ٥١٪ یان زیاتری منداڵە تاقیکراوەکان لە ئاستی تەمەنێکی دیاریکراودا، هەر فۆنیمێکیان بە ڕاستی لە دو جێگەوتەی سێ جێگەوتەکاندا بەرهەمهێنابێت.)) (Weybright, 1974, 4)

لە ئەنجامی هەر میتۆدێک و لێکۆڵینەوەیەک لە دەنگەکانی زماندا، جگە لە خاڵی هاوشـێوە و لەیەک نزیک، خاڵی لەیەک جیاوازو بۆچونی جیاوازییش لەسـەر کات و وەرگرتنی دەنگەکان هەیە، بۆ نمونە، گەر بڕوانینە ئەم خشتەیەی خوارەوە، ئەوە بۆمان دەردەکەوێت، کە زۆربەی دەنگە وەستاوەکان لە (٣) ساڵییدا وەرگیراون، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا خاڵی لەیەکتر جیاواز و بڕیاردان لەسەر تەمەنی وەرگرتنی دەنگەکان بەڕونی دەبینرێت:

Templin (1957)	Anthony et al. (1971)	Paynter et al. (1974)	Prather et al (1975)	Arlt and Goodban (1976)	Kilminster and Laird (1978)	Chirlian and Sharply (1982)	Smit et al. (1990)	Smit et al (1990)	Dodd, holm at al. (2003)	
3;0-8;0 75% United States	3;0-6;0 90% Scotland	2;0-2;6 90% United States	2;0-4;0 75% United States	3;0-6;0 75% United States	3;0-9;0 75% Australia	2;0-9;0 75% Australia	3;0-9;0 males 75% United States	3;0-9;0 females 75% United States	3;0-6;11 90% England and Australia	پـــــلەی تەمەنەکان تێستکراو پێوانە وڵات
		h, w	m, n, ŋ, h, p			m, n, h				2;0
			j, d, k, f							2;4
		p, m, t, m				P, ŋ, w, d, g				2;6
			w, b, t							2;8
m, n, ŋ, p, f, h, w,	p, b, m, t, d, n, w, j		g, s	p, b, t, d, k, g, m, n, ŋ, h, f, w	P, b, m, n, ŋ, h, w, j, t, d, k, g, ʒ*	J, k, f, ʃ	m, n, h, w, p, b, t, d, k, g	m, n, h, w, p, b, t, d, k, g, f, s*	P, b, t, d, k, g, m, n, ŋ, f, s, z, h, w, l, j	3;0
			l, r							3;4
j	k, g, ŋ, f, v, h			v	f	b, t, ʧ, ʤ	f, j	J	ʧ	3;6
			ʃ, ʧ							3;8
k, b, d, g, r			ð, ʒ	s, z, ʒ, ʧ, ʤ, l	l, ʃ, ʧ	L, ʒ, s	ʤ	V, ð, ʃ, ʧ	ʒ, ʤ	4;0
S, ʃ, ʧ	l		V, Ɵ, z	ʃ	ʤ, s*, z*		V	ʤ, l*		4;6
			ʤ	Ɵ, ð, r	r	r	S*, ʃ, ʧ	Z*	ʃ	5;0
	S, z, ʃ, ʒ						ð, r	ŋ, Ɵ		5;6
t, Ɵ, v, l					v		ŋ, Ɵ, z, l	r	r	6;0
	Ɵ, ð, ʧ									6;6

DOI:https://doi.org/10.26750/Vol(8).No(4).Paper6 http://journal.uor.edu.krd/index.php/JUR Vol.8. No.4,December.2021

ð, z, ʒ, ʤ	ʤ, r								ð, Θ	7;0
						ð, Θ				7;6
					ð					8;0
					Θ	V				8;6
										9;0
										9;0+
				j						تێستنەكراو

خشـــتەی ژمارە (٢): وەرگرتنی دەنگەكانی زمانی ئینگلیزیی. ئەســـتێرەكە= هەڵگەڕانەوە ڕوودەدات لە تەمەنێكی گەورەتر.

(John E. Bernthal, Nicholas W. Bankson, Peter Flipsen Jr, 2016, 76-77)

لەم خشـــتەیەدا دەردەكەوێت، كە دەنگە (وەســـتاو، لوتی، خزاو، كەمێك لە خشـــۆكەكان) لە زۆربەی لێكۆڵینەوەكاندا لە تەمەنی (٣) ساڵییدا وەرگیراون، هەروەها كۆنسۆنانتەكانی /Θ/ و /ð/ لەو كۆنسۆنانتانەن، كە لە زۆربەیاندا درەنگ وەرگیراون. میتۆدەكانی ئەم لێكۆڵینەوانە لە پەســـنكردنی وەرگرتنی دەنگەكانی زماندا، زۆربەیان دو ڕێژە بەكاردەهێنن. ئەویش ڕێژەی ٧٥٪ بۆ جێكەوتەی سـەرەتا و كۆتا، ڕێژەی ٩٠٪ بۆ هەر سـێ جێكەوتەی دەنگەكە لە وشـــەكەدا. لەلایەكی ترەوە (Shriberg and Kwiatkowski) دەنگە كۆنســـۆنانتەكانیان بەسـەر سـێ گروپی (٨) دەنگی دابەشـكردوە، دەنگی هەر گروپێكیان بە (سـەرەتا، ناوەند، درەنگ) لە وەرگرتندا (٣-٦ ســـاڵی) لەقەڵەمداوە، دەنگەكانیش ئەمانەن: ((٨ كۆنســـۆنانتی ســـەرەتا /m, b, j, n, w, d, p, h/، ٨ كۆنسۆنانتی ناوەند /t, ŋ, k, g, f, v, ʧ, ʤ/، ٨ كۆنسۆنانتی درەنگ /ʃ, Θ, s, z, ð, l, ɹ, ʒ/)) (Lawrence D. Shriberg, Joan Kwiatkowski, 1994, 1105)

هەروەها لەلایەكی ترەوە لە ئەنجامی لێكۆلینەوە و ســـەرنجدان لە (١٥) توێژینەوە بەپێی ئەندازەكان لە وەرگرتنی دەنگەكانی زمانی ئینگلیزییدا، ئەم داتایە هاتە دەسـت و بەم شـێوەیە لە دەنگەكان و كاتی وەرگرتنی دەنگەكان دوان: ((

سەرەتا (٢:٠ – ٣:١١): //p, b, m, d, n, h, t, k, g, w, ŋ, f, j

ناوەند (٤:٠ – ٤:١١): / l, ʤ, ʧ, s, v, ʃ, z/

درەنگ (٥:٠ – ٦:١١): /ð, Θ, ʒ ,ɹ/)) (Sharynne Mcleod and Kathryn Crowe, 2018, 1559)

بە تێڕامان لەو داتایانەی ســـەرەوە ئەوەمان بۆ دەردەكەوێت، كە لە زمانی ئینگلیزییدا دەنگە (وەســـتاو، لوتیی)ەكان بە گشـتی لەو دەنگانەن، كە بە زویی وەردەگیرێن، هەروەها دەنگە خشـۆكەكانیش بەشـێكیان لە دو سـاڵییدا وەردەگیرێن، هەرچەند هەندێك لە خشـۆكەكان لە تەمەنێكی درەنگدا وەردەگیرێن، بەڵام هەموویان ئەوە پشـت ڕاسـتدەكەنەوە، كە وەسـتاوەكان پێش خشـۆكەكان و ئەفریكاتەكان لە دوای خشـۆكەكان وەردەگیرێن، هەروەها ئەوە پشـت ڕاسـتدەكەنەوە، كە دەنگە (لوتی و خزاو)ەكان لەو دەنگانەن، كە هەر لە زویەكەوە لە پاڵ وەستاوەكان وەردەگیرێن.

ئێمە بۆ لێكۆڵینەوەكەمان ســـود لە تێكڕای داتا و ئامارەكانی ئەو لێكۆڵینەوانە وەردەگرین، كە لەســـەرەوە ناومان بردون، بەڵام لە ناویاندا پشـــت بە دو لێكۆڵینەوە دەبەســـتین و داتاكانی خۆمان بەراورد بە ئەوانی دەكەین، واتە داتای .Prather et al و داتای Dodd, Holm, et al. (2003) بەكاردەهێنین. لە داتاكەی Prather et al (1975) لە وەرگرتنی دەنگەكاندا پشت دەبەستێت بە، كە ((٧٥٪ی منداڵە تێستكراوەكان لە هەردو جێكەوتەی ســـەرەتا و كۆتـادا بە ڕاســـتی دەنگەكە بەرهەمبهێنن.)) (Smit, 1986, 180). كەواتە داتـاكەی Prather و هاوڕێكانی لەسـەر هەردو جێكەوتەی سـەرەتا و كۆتا، ئەگەرهاتو منداڵەكان بە ڕێژەی ٧٥٪ دەنگە ڕاسـتەكانیان

DOI:https://doi.org/10.26750/Vol(8).No(4).Paper6 http://journal.uor.edu.krd/index.php/JUR Vol.8. No.4,December.2021

درکاند، بڕیار دەدات، بۆ نمونە لە لێکۆڵینەوەیەکیاندا لە ١٤٧ منداڵ لە تەمەنەکانی ٢٤ – ٤٨ مانگیی ئەم داتایەیان بە دەستکەوت:

تەمەن	دەنگ	تەمەن	دەنگ
٣	G	٢	m
§٣	S	٢	n
§٣:٤	R	٢	h
§٣:٤	l	٢	p
٣:٨	ʃ	٢	ŋ
٣:٨	ʧ	٢:٤	f
٤	ʒ	٢:٤	j
°+٤	ʤ	٢:٤	k
° + ٤	V	٢:٤	d
°+ ٤	Z	٢:٨	w
		٢:٨	b
		٢:٨	t

خشتەی ژمارە (٣): وەرگرتنی کۆنسۆنانتەکانی زمان بەپێی میتۆدەکەی (Prather e atl)

§ = هەڵگەڕانەوە

°= دەنگەکە تێســـتکراوە، بەڵام ٧٥٪ بە ڕاســـتی بەرهەمنەهێنراوە لەلایەن منداڵە بەتەمەنترینەکان.)) (Elizabeth M.Prather, Dona Lee Hedrick, Carolyn A. Kern, 1990-1991, 99)

لەم خشتەیەی سەرەوەدا ئەوە دەردەکەوێت، کە دەنگە وەستاوەکانی وەک /p, k, d, b, t/(١١) دەنگە لوتییەکان /m, n, ŋ/، هەروەها دو لە خشۆکەکانی وەک /f, h/، خزاوەکان /w, j/ پێش تەمەنی (٣)ساڵی لە دو جێکەوتەدا، بەڕێژەی ٧٥٪ وەردەگیرێن. هەروەها ســـێ لە دەنگەکانی وەک /s, r, l,/ هەڵگەڕانەوەیان بەســـەرداهاتوە، هەڵگەڕانەوەش ((ئاماژە بەوە دەکات، کاتێک ئەندازەی دەرکەوتنی دەنگێک (بەرهەمهێنانی ڕاســـتی کەمتر لە ٧٥٪بێت) دەگاتە ئاســـتی تەمەنێک، بەڵام ڕێژەی ڕاســـت بەرهەمهێنانی دەنگەکە لە خوار ٧٥٪ە لە ئاســـتێکی درەنگتری تەمەنێک.)) ((سەرچاوەی پێشو، ٩٨)).

لەلایەکی ترەوە (2003) Dodd, Holm, et al. لە لێکۆڵینەوەیەکدا، کە لە (٦٨٤ منداڵ لە تەمەنی ٣- ٧ ساڵی بەرەو سەر)، وەرگرتنی نواندنی فۆنەتیکی یان زەخیرەی فۆنەتیکی منداڵانی ئینگلیزیان، کاتێک منداڵەکان بە میتۆدی پیشـاندانی وێنە و وەڵامی لەخۆوە، یان بە لاسـاییکردنەوە تێسـتکران، ئەم خشـتەیەی خوارەوەیان لەسەر ڕێژەی ٩٠٪ منداڵەکان، کە سەرکەوتوبون لەبەرهەمهێنانی دەنگەکان پێشنیازکرد:

ئامادە		تەمەن
p, b, t, d, k, g, m, n, ŋ, f, v, s, z, h	وەســـتاو، لـوتـیی، خشۆک	٣:٠ – ٣:٥
w, l–, j	نزیکبوەکان	٣:٦ – ٣:١١
ʧ ʒ ʤ	ئەفریکات خشۆک ئەفریکات	٤:٠ – ٤:٥
		٤:٦ – ٤:١١
ʃ	خشۆک	٥:٠ – ٥:٥
		٥:٦ – ٥:١١
ɹ	نزیکبو	٦:٠ – ٦:٥
ϴ, ð	خشۆک	٧ بەرەو سەرەوە

DOI:https://doi.org/10.26750/Vol(8).No(4).Paper6 http://journal.uor.edu.krd/index.php/JUR Vol.8. No.4,December.2021

خشتەی ژمارە (٤): وەرگرتنی دەنگە کۆنسۆنانتەکان بە ڕێژەی ٩٠٪)) (BARBARA DODD, ALISON HOLM, ZHU HUA and SHARON CROSBIE, 2003, 635)

لەم خشـــتەیەی ســـەرەوەدا دەردەکەوێت، کە دەنگە وەســـتاو و لوتییەکان لەگەڵ هەندێک لە خشـۆکەکان لە تەمەنی (٣ – ٣؛٥) وەردەگیرێن، دو لە دەنگە خشـۆکەکانیان لە تەمەنی (٧) یان بەرەو ســـەرتر وەردەگیردرێن. هەرچی سـەبارەت بەو دەنگانەشـە، کە لە زمانی کوردییدا هەن و لە زمانی ئینگلیزییدا نیین، ئێمە بۆ ئەوەی ئەو دەنگانە بەراورد بکەین بە زمانێک، کە خاوەنی ئەو دەنگانە بێت، زمانی عەرەبیمان هەڵبژاردوە. بۆ ئەم مەبەستە ئێمە داتای لێکۆڵینەوەی (Mousa M. Amayreh, Alice T. Dyson: 1998) هەڵدەبژێرین، ئەم دو توێژەرە لە (١٨٠) منداڵی ئەردەنی لە تەمەنەکانی (٢؛٠- ٦؛٤) لە ڕێگەی ٥٨ وێنەوە، هەمو کۆنسـۆنانتەکانیان لە سـەرەتا و ناوەڕاست و کۆتادا ڕێکخستوە. دەنگەکانیان بەسەر سێ قۆناغی وەرگرتندا دابەشکردوە، قۆناغی سـەرەتا، ناوەند، درەنگ بەم شێوەیە: ((

- سەرەتا: /ħ/ (٢؛٠ – ٣؛١٠)
- ناوەند: /x/ ، /ʁ/ (٤؛٠ – ٦؛٤)
- درەنگ[١٢]: /q/، /ʕ/، /ʔ/(دوای ٦؛٤).)) (Mousa M. Amayreh, Alice T. Dyson, 1998, 647)

دەنگە قورگی و گەروییەکان، کە زمانی عەرەبی و کوردیی تێیدا هاوبەشن، ئەوانیش بەسەر ئاسانی و گرانی، یان بەسەر قۆناغێک لە قۆناغەکانی تەمەنی منداڵ، لە کاتی فێربونی زماندا دابەشدەبن.

ئێمە بۆ بڕیاردان لە وەرگرتنی هەر فۆنیمێک لای هەر منداڵێک، پەیڕەوی لەو ئەندازەیە دەکەین: گەر منداڵێک دەنگەکانی، لە جێکەوتەی (ســـەرەتا و کۆتا)ی وشـــەکاندا بەڕاســـتی گۆکرد و کۆی ڕێژەی ڕاســـتی هەردو جێکەوتەکە (٧٥٪) هاتبێتەوە، ئەوا بە وەرگیراومان داوەتە قەڵەم.

بەم شێوەیە لە گەشەی فۆنۆلۆژیی زمانی منداڵاندا، جگەلەوەی چەندان تیۆری زمان هەن، بەهەمان شێوەش دابەشـــکاریی و میتۆد و داتای جیاواز هەن، هەڵســـەنگێنەر دەتوانێت بە ســـودوەرگرتن لە هەمو میتۆدەکان و هەڵبژاردنی داتایەک و میتۆدێک، داتاکانی خۆی بەراورد بکات و بڕیارێک بدات.

٢-٢: وەرگرتنی دەنگە کۆنسۆنانتەکان لای منداڵی کورد

هەڵبەت لێکۆڵینەوەی لە وەرگرتنی دەنگەکانی زمانێکدا، پێویستی بە ئەزمون و شارەزاییەکی باش لە فۆنەتیک و فۆنۆلۆژیی، مۆرفۆلۆژیی زمانەکە هەیە. واتە هەڵســـەنگاندنی منداڵ کارێکی هێندە ســـانا نییە، کە تەنها لە پیشـاندانی وێنەیەک و گوتنێکدا کورت بکرێتەوە، بەڵکو هەڵسـەنگێنەر، دەبێت ئاگاداریی پرۆسـە فۆنۆلۆژییەکانی زمانەکەی، ئاگاداری بڕگەی وشـــەکان، ڤاوڵەکان، مەرجی مۆرفۆلۆژیی[١٣] و ... هتد بێت. بۆ نمونە ((زیاتر لە دو هۆکار، کە کاریگەریی لەســـەر بەرهەمهێنانی ســـگمێنتەکاندا دادەنێن، بریتین لە درێژی وشـــە و هێزی وشـــە. بە گشـــتی وشـــە ســـێ بڕگە یان زیاترەکان، لە دروســـتەی بڕگەییەکان و ڕاســـتی ســـگمێنتەکان زیاتر هەڵەی تێدا دەکرێـت، وەک لە وشـــــە کورتەکـان.)) (Stoel-Gammon, 2006, 646). بۆیە هەمو ئەو بـابەتـانە، لە کـاتی هەڵسەنگاندندا ڕوبەڕوی هەڵسەنگێنەر دەبێتەوە و کاریگەریی لەسەر ئەنجام و بڕیاردانیشیدا دەنێت.

لەلایەکی ترەوە وەرگرتن یان وەرنەگرتنی دەنگێک، یان فۆنیمێک لەلایەن منداڵێکەوە، پەیوەندیی بە کۆمەڵێک هۆکـارەوە هەیە، لەوانە زۆر بەکـارهێنـانی دەنگێک لە زمـانێکدا وادەکـات، ئەو دەنگە بەزویی وەربگیرێت، بە پێچەوانەشەوە ئەوانەی کەم بەکاردەهێنرێن، ئەگەری درەنگ وەرگرتنیان لێدەکرێت. جگەلەمە هۆکارەکانی وەک

DOI:https://doi.org/10.26750/Vol(8).No(4).Paper6 http://journal.uor.edu.krd/index.php/JUR Vol.8. No.4,December.2021

(ئالۆزیی دەنگدروستکەریی، گەشەی فیزیۆلۆژیی، ئالۆزیی بیستن، ئالۆزیی فۆنۆلۆژیی، هۆکارەکانی لێکسیکی و گرامەرییەکان، جیاوازیی تاکایەتی[١٤]) دەور دەبینن لە وەرگرتنی دەنگ یان فۆنیمەکانی زماندا.

منداڵانی کوردیش وەک منداڵانی زۆربەی نەتەوەکانی تر، لە وەرگرتنی زماندا، یەکەمجار دەنگە کۆنسۆنانتە وەستاوەکان و لوتییەکان، هەروەها چەند خشۆکێک بەپێی جێکەوتەکان وەردەگرن، وەک لەم خشتانەی خوارەوەدا ڕوندەبێتەوە:

خشتەی ژمارە (٥): زەخیرەی فۆنیمی[١٥] لە تەمەنی (٢:٤)

٢:١ (کوڕ)	چۆنیەتی بەرهەمهێنانی دەنگەکان	Initial سەرەتا	Medial ناوەڕاست	کۆتا Final
	وەستاو	p, b, t, d, k, g, ʔ	p, b, t, d, k,	t, q
	لوتیی	m	m, n	m
	خزاو	w	w, j	
	خشۆک	s, ʃ, ʕ, h,	f, s, , h, x	ʃ
	ئەفریکات		ʤ	
	لایی	l		
	لەرۆک		ɾ	ɾ

خشتەی ژمارە (٦): زەخیرەی فۆنیمی لە تەمەنی (٢:١)

٢:٤ (کوڕ)	چۆنیەتی بەرهەمهێنانی دەنگەکان	Initial سەرەتا	Medial ناوەڕاست	Final کۆتا
	وەستاو	b, p, d, k, g, q, ʔ	b, p, t, d, k, g, q	t, k
	لوتیی	m, n,	m, n	m, n
	خزاو		w, j	
	خشۆک	x, h, ʃ, ɵ, ð	v, ʃ, ɵ, ð	x , ɵ, ð
	ئەفریکات	ʤ	ʤ	
	لایی		l, ɫ	
	لەرۆک			ɾ

DOI:https://doi.org/10.26750/Vol(8).No(4).Paper6 http://journal.uor.edu.krd/index.php/JUR Vol.8. No.4,December.2021

خشتەی ژمارە (٧): زەخیرەی فۆنیمی لە تەمەنی (٢؛١٠)

Final کۆتا	Medial ناوەند	Initial سەرەتا	چۆنیەتی بەرهەمهێنانی دەنگەکان	٢؛٨ (کوڕ)
b, p, k,	b, p, t, d, k, g,	b, p, t, d, k, g, ʔ	وەستاو	
m, n	m, n	m	لوتیی	
	w, j	j	خزاو	
ʃ	f, v, s, ʃ, z, x	f, s, ʃ, h, x	خشۆک	
		ʧ	ئەفریکات	
	l, ɫ		لایی	
ɾ	ɾ, r		لەرۆک	

خشتەی ژمارە (٨): زەخیرەی فۆنیمی لە تەمەنی (٣؛١)

Final کۆتا	Medial ناوەند	Initial سەرەتا	چۆنیەتی بەرهەمهێنانی دەنگەکان	٣؛١ (کوڕ)
b, p, t, d, k	b, p, t, d, k, g, q	b, p, t, d, k, g, q, ʔ	وەستاو	
m, n	m, n,	m, n	لوتیی	
	w, j	j	خزاو	
f, ɵ, ð	f, v, ɵ , z, ħ, ʕ, x	f, ,s , z, ħ, ʕ, h	خشۆک	
ʧ		ʧ	ئەفریکات	
			لایی	
ɾ	ɾ		لەرۆک	

DOI:https://doi.org/10.26750/Vol(8).No(4).Paper6 http://journal.uor.edu.krd/index.php/JUR Vol.8. No.4,December.2021

خشتەی ژمارە (٩): زەخیرەی[١٦] فۆنێمی لە تەمەنی (٣؛٧)

کۆتا Final	ناوەڕاست Medial	سەرەتا Initial	چۆنیەتی بەرهەمهێنانی دەنگەکان	٣؛٧ (کچ)
p, t,	p, t, d	b, p, t, d, k, g, ʔ	وەستاو	
m, n	m, n,	m, n,	لوتیی	
	ɹ		خزاو	
s, z, ʃ, x,	f,v, s, z, ʃ,	s, z, x, ħ	خشۆک	
ʧ	ʤ, ʧ	ʤ, ʧ	ئەفریکات	
l,	l, ɫ	l,	لایی	
ɾ	ɾ		لەرزۆک	

لەم خشتانەی سەرەوەدا دەردەکەوێت، کە منداڵانی کورد تا دەگەنە تەمەنی (٣) ساڵی کۆمەڵێک دەنگ لە یەکێک لە جێکەوتەکانی وشەدا وەردەگرن. ئێمە پێمانوایە منداڵی کورد پێش (٣) ساڵی هەمو دەنگە کۆنسۆنانتە وەستاوەکان لە جێکەوتەی سەرەتا، یان ناوەندا وەردەگرێت. لەلایەکی ترەوە دەنگە لێوییەکانی وەک /m, n/، لەو دەنگانەن، کە زۆر بە زویی وەردەگیرێن. تەنانەت /m/ لای هەمو منداڵەکان لە هەرسێ جێکەوتەدا دەبینرێت[١٧].

ئێمە دەتوانین پاڵپشت بە داتای خشتەکانی سەرەوە، گریمانەی ئەوە بکەین، کە دەنگەکانی زمانی کوردیی بەپێی جێکەوتەی سەرەتا و کۆتا بە ڕێژەی (٧٥٪)ی ڕاستگوتنی دەنگەکان بەم شێوەیەی خوارەوە دەبێت[١٨]:

دەنگە کۆنسۆنانتەکان	تەمەن
t	٢:١
m	٢:١
w	٢:١
§ ʃ	٢:١
h	٢:١
ʔ	٢:١
§ ɾ	٢:١
n	٢:٤
x	٢:٤
ɵ	٢:٤
ð	٢:٤
b	٢:٨
p	٢:٨
j	٢:٨
§K	٢:٨
d	٣:١
§ʧ	٣:١
f	٣:١
l	٣:٧

§= لای هەندێک منداڵی تەمەن گەورەتر ئەم دەنگە ٧٥٪ گۆناکرێت.

خشتەی ژمارە (١٠): وەرگرتنی دەنگە کۆنسۆنانتەکانی زمانی کوردی بەپێی جێکەوتەی سەرەتا و کۆتا، بە ئەندازەی ٧٥٪.

DOI:https://doi.org/10.26750/Vol(8).No(4).Paper6 http://journal.uor.edu.krd/index.php/JUR Vol.8. No.4,December.2021

لەم خشتەیەی سەرەوەدا دەردەکەوێت، کە منداڵی کورد لە نێوان (٢؛١ –٣؛٧)دا، (٦) دەنگی کۆنسۆنانتی وەستاو، (٦) دەنگی خشۆک، هەردو خزاوەکان، یەک ئەفریکات، یەک لەرۆک، یەک لایی، دو دەنگی لوتیی، بە پێی جێکەوتەی (سەرەتا و کۆتا) وەردەگرێت.

لە زمانی کوردیدا لە جێکەوتەی کۆتادا هەندێک لە دەنگەکانی وشەکانمان بە ئارەزو لادەدرێن. ئێمە پێمانوایە زمانی کوردی مەیلی زیاتر بە لای جێکەوتەی سەرەتا و ناوەنددایە، چونکە لە جێکەوتەی کۆتادا، هەندێک لە دەنگەکان یان دەکەون و لادەچن یان کپ و گڕبونیان بەسەردا دێت. بۆیە ((لە ڕاستییدا کەمی ڕاستگوتنی کۆنسۆنانتەکانی کۆتا ڕەنگە بەهۆی سیما فۆنەتیکییەکانی زمانی کوردییەوە بێت، بۆ نمونە پرۆسەکانی ئاسانکردن، یان کپبونی کۆتا، لابردنی کۆنسۆنانتی کۆتا.)) (Shahla Fatemi Syadar, Talieh Zarifian, Yahya Modarresi, Muhamad Sediq Zahedi, Mona Ebrahimipur, Akbar Biglarian, 2018, 160)

بۆیە وەک منداڵانی ئینگلیز[١٩]، منداڵی کوردیش لە جێکەوتەی سەرەتادا لە تەمەنی (٢؛١ – ٣؛٧)ساڵییدا، وەک تاکە فۆنێم، ئەم دەنگە کۆنسۆنانتانە وەردەگرێت: (/b, p, t, d, k, g, ʔ, q, m, n, w, j, f, s, z, ʃ, x, ħ, ʕ, h, ʤ, ʧ, l/)

لە خشتەی ژمارە (١٠)دا دەردەکەوێت، کە کۆنسۆنانتە وەستاوەکان وەک فۆنێمەکان، یەکەم دەستە دەبن کە وەربگیردرێن[٢٠]، لەناو کۆنسۆنانتە وەستاوەکانیشدا ئەو دەنگە کۆنسۆنانتانەی، لە کۆنسۆنانتەکانی /b, p, t, d/ قورسترن، هەر سێ کۆنسۆنانتەکانی /g, k, q/ن. ئەم سێ دەنگە ڕاستە لە جێکەوتەکاندا لای منداڵان دەبینرێن، یان گۆکراون و وەرگیراون، بەڵام لای هەندێک لە منداڵان ئەگەری ئەوەیان لێدەکرێت، تا نزیک (٣؛١١) ساڵی لە دو جێکەوتە یان سێ جێکەوتەی وشەکاندا دەرنەکەون. لەو داتایەی لەبەر دەستی ئێمەدایە، ئەو منداڵەی لە تەمەنی (٣؛٧)دا بو، /k/ی لە هەر سێ جێکەوتەکە وەرنەگرتبو، هەروەها /g/شی لە جێکەوتەی سەرەتا و ناوەنددا وشەمان لێوەرگرت، وەرینەگرتبو، هەروەها /q/ش لەو دەنگانە بو، کە وەرینەگرتبو، بۆیە ئەم سێ دەنگە لە ناو کۆنسۆنانتە وەستاوەکان، لە چاو دەنگە وەستاوەکانی ترمان ڕەنگە زیاتر نیشانەکراو بن و درەنگ وەربگیرێن[٢١]. دەنگە کۆنسۆنانتە وەستاوەکەی زمانەکەمان /ʔ/هەر لە زویەکەوە وەردەگیرێت، بە پێچەوانەوە لە زمانی عەرەبییدا ئەو دەنگە درەنگ وەردەگیرێت، ئەمەش ڕەنگە بەهۆی ئەوە بێت، کە ئەم دەنگە لە زمانی کوردییدا، بە زۆری لە جێکەوتەی سەرەتادا دێ، لە جێکەوتەی ناوەنددا دەکەوێت و لە کۆتاشدا نایەت، بەڵام لە زمانی عەرەبییدا ئەم دەنگە بە کۆی جێکەوتەکان و بە ڕێژەی ٧٥٪ بە دەنگێکی درەنگ وەخت لەقەڵەم دراوە.

هەرچی دو دەنگە لوتییەکانی /m/، /n/، دەنگە خزاوەکانی زمانەکەمانیشن، وەک زۆر زمانی تر هەر لە زویەکەوە وەردەگیرێن و منداڵ قورسییەکی وا تێیاندا نادۆزێتەوە، هەرچەند /m/ جارجارە بەشداریی لە پرۆسە فۆنۆلۆژییەکاندا دەکات و منداڵ بە دەنگی تر دەیگۆڕێت.

هەرچی سەبارەت بە کۆنسۆنانتە خشۆکەکانیشمانن، منداڵانی کورد هەر لەسەرەتای تەمەنی دو ساڵییەوە کۆمەڵێک لەو دەنگانە وەردەگرن، سروشتی دەنگە کۆنسۆنانتە خشۆکەکان لە دەنگە وەستاوەکان قورسترن. بۆیە، هەروەک پێشتر ئاماژەمان پێدا، وەرگرتنی دەنگەکان لای منداڵان، یان داتاکانی توێژەران، لە منداڵێکەوە بۆ منداڵێکی تر، لە زمانێکەوە بۆ زمانێکی تر، لە داتایەکەوە بۆ داتایەکی تر[٢٢]، گەر لە هەندێک ئەنجامدا لەیەکیش نزیک، یان وەک یەک بن، ئەوا لەهەندێک ئەنجامدا لەیەکدی جیاوازن. بۆیە لە زمانی کوردیشدا پێویستە لێکۆڵینەوەی درێژخایەن و فراوان لە ناوچە جیاوازەکانی کوردستان ئەنجام بدرێت و بڕیارێکی گشتی لەبارەیانەوە بدرێت.

DOI:https://doi.org/10.26750/Vol(8).No(4).Paper6 http://journal.uor.edu.krd/index.php/JUR Vol.8. No.4,December.2021

هاوشێوەی دەنگە کۆنسۆنانتە وەستاوەکانمان، هەندێک لە دەنگە خشۆکەکانیشمان لە تەمەنی (٢:١ – ٣:١)یدا دەبینرێن و دەبیسترێن. واتە وەک منداڵانی ئینگلیز کۆنسۆنانتەکانی وەک[٢٣] /s/, /z/, /f/, /h/, /ʃ/, /ħ/, /ʕ/, /v/, و هەردو ئەفریکاتی/ʧ/, /ʤ/ و هەروەها کۆنسۆنانتە لیکویدەکانی/r/, /ɾ/, /l/ و دەنگە لایە قەڵەوەکەی /ɫ/ لە زمانی منداڵانی کورددا لە یەکێک جێکەوتەکانی وشەدا دەبینرێن. هەر سەبارەت بە هەندێک لە خشۆکەکان لە (٢ –٣) ساڵییدا لە زمانی ئینگلیزییشدا زو وەردەگیرێن ((هەندێک لە خشۆکەکان زو وەردەگیرێن. Stoel–Gammon (١٩٨٥) ئەوەی تۆمارکرد، زیاتر لە ٥٠٪ی بابەتەکانی منداڵە دو ساڵەکەی لە جێکەوتەی سەرەتای وشەکاندا /f/ و /s/ بەرهەمدەهێنا، [s] لە ماوەی نمونەکانی گفتوگۆکردندا لە جێکەوتەی کۆتایی وشەکاندا بەرهەمهێناوە. Dyson (1988) لە سەرەتای وشەکانیدا، /f/ و /s/ لە زەخیرەی ١٠ لە بابەتەکانی لە تەمەنی ٢:٠ – ٣:٣ تۆمارکرد، ڕەقەمەڵاشوی /ʃ/ لەلایەن ٤ بابەتەوە بەکارهێنراوە، بەڵام دەرکەوتنەکەی لە تەنیشت ئەفریکاتی /ʧ/یە. لە جێکەوتەی کۆتادا، /f s ʃ/ بەپێی ماوەی تەمەنەکان تێبینیکران.)) (Adele W.Miccio, Dennis R. Ingrisano, 2000, 215)

هەرچی سەبارەت بە کۆنسۆنانتەکانی وەک /ʧ/, /ʃ/, /s/ە، لای هەندێک منداڵی کورد، بە کۆنسۆنانتی وەک [ɵ] و /z/ وەک [ð] دەردەبڕدرێن، دیاریشە ئەم دو کۆنسۆنانتە لە ئێستادا بەشێک نین لە دو فۆنێمی زمانی کوردیی– کرمانجی ناوەڕاست، کەچی هەندێک منداڵی کورد ئەم دو دەنگە دەردەبڕن. ئەم دیاردەی چەند کۆنسۆنانت لە بری بەکارهێنانە و دەربڕینیان بە کۆنسۆنانتێکی تر تەنها لە ناو منداڵانی کورددا نابینرێت، بەڵکو ((نزیک تەمەنی ٣:٩ Amahl بە ڕاستی /f/ بەرهەمدەهێنا و /ʃ s ɵ/ وەک [s] بەرجەستە دەکرد.)) (سەرچاوەی پێشو: ٢١٥). لە ڕاستییدا ئەم دەنگانەی، کە فۆنێم نین لە زمانەکەماندا، لە سەروی پێنج ساڵیشەوە دەبینرێن و دەبیسترێن، هەروەها ئەم دیاردەیە شتێک نییە، تەنها تایبەت بێت بە منداڵانی کورد، بەڵکو لە لێکۆڵینەوەیەکی منداڵانی ئەڵمانییدا ئەوە تێبینیکرا، کە ((تێکڕای هەمو منداڵانی گروپەکە، بە ڕێژەی ٤٠٪ ی منداڵەکان ئەم دەنگانەیان بەم ڕێگەیە لە شوێنی یەکتر بەکارهێنا: [ð], /z/ [ɵ], /s/ [t ɵ] /ts/ لە کاتێکدا [ɵ] و [ð] لە ئەڵمانییدا فۆنێم نین، وەک ئەلۆفۆنی /s/ و /z/ قبوڵکراون و بەهەڵە هەژمارنەکراون.)) (FOX, 2000, 42) بۆیە ئەم دەنگانە پێدەچێت لای بەشێک لە منداڵانی کورد، لە چاو خشۆکەکانی تر، دەنگانێکی زۆر قورس بن، تەنانەت یەکێک لە منداڵە بەشداربوەکانی ئەم لێکۆڵینەوەیە لە تەمەنی (٥:١٠) هێشتا نەگەیشتوە بە دەنگە کۆنسۆنانتەکانی وەک /s, z/.

سەبارەت بە هەردو دەنگە کۆنسۆنانتە لیکویدەکەی /ɾ/ و /l/شە، پێمانوایە لەو دەنگانەن، کە منداڵ زوتر لە چاو /r/ و /ɫ/ وەریاندەگرێت، بەڵام هەردو دەنگی خشۆکی /s/, /z/ و هەر چوار دەنگە لیکویدەکانمان لای بەشێک لە منداڵانی کورد لە هەمو دەنگەکانی تر، زیاتر قورسی و گرانی لە کاتی گۆکردنیاندا دیتەڕێ، یان زۆرترین جار بەشداریی پرۆسە فۆنۆلۆژییەکان دەکەن.

لەلایەکی ترەوە، کاتێک منداڵی کورد بەرەو تەمەنی (٤) ساڵی دەڕوات، یان دەکەوێتە ناو (٤) ساڵییەوە، هەم نزیکەی هەمو کۆنسۆنانتەکان وەردەگرێت، هەمیش هەڵە لە گوتنەکانیدا کەم دەبێتەوە. بۆ نمونە، زەخیرەی فۆنێمی منداڵێکیان لە تەمەنی (٣:١١– کچ)دا، کە لە خوارەوە ئاماژەی پێدراوە، بە پێی هەرسی جێکەوتە، زۆربەی هەرە زۆری کۆنسۆنانتەکانی زمانەکەمانی وەرگرتوە[٢٤]، بەم شێوەیە:

خشتەی ژمارە (١٢): زەخیرەی فۆنێمی لە تەمەنی (٣:١١–کچ)

DOI:https://doi.org/10.26750/Vol(8).No(4).Paper6 http://journal.uor.edu.krd/index.php/JUR Vol.8. No.4,December.2021

Final کۆتا	Medial ناوەڕاست	Initial سەرەتا	چۆنیەتی بەرهەمهێنانی دەنگەکان	٣؛١١ (کچ)
t, d, k, q, g	b, p, t, d, k, g ، q,	b, p, t, d, k, g, q, ʔ	وەستاو	
m, n, ŋ	m, n	m, n,	لوتیی	
	w, j	w, j	خزاو	
v, s, z, ʒ, x, ħ, ʃ, ɣ,	f, v, s, z, x, ɣ, ʕ, h, ʃ,	f, s, z, x, ɣ, ħ, ʕ, h, ʃ	خشۆک	
ʧ, ʤ	ʧ, ʤ	ʤ, ʧ	ئەفریکات	
l, ɫ	l, ɫ,	l,	لایی	
ɾ, r	ɾ, r	r	لەرۆک	

لەم خشــتەیەی ســەرەوەدا دەردەکەوێت، کە زۆربەی کۆنســۆنانتەکانمان لە هەرســێ جێکەوتەدا دەردەکەون، ئەگەر ســـــەیرێکی ئەم خشـــــتەیەی ژمارە (١٢) بکەین، ئەوا دەبینین، کە لەگەڵ گەشـــــەی منداڵەکان، هەڵە لە گوتنەکان کەم دەبێتەوە و زۆربەی دەنگەکانیش وەردەگیرێن، هەروەها وەک تاک جێکەوتە و بە ڕەچاونەکردنی هیچ جێکەوتەیەکی دەنگەکان لە وشەکاندا، لەو داتایەی لەبەردەستماندایە، منداڵی کورد لە تەمەنی (٣؛١١ – کچ) ئەگەری ئەوەی لێدەکرێت، هەمو دەنگە کۆنســـــۆنانتەکانی زمانەکەمان وەربگرێت. هەروەک داتای ئەو منداڵە و چەندانی ترمان ئەوە پیشـــــاندەدەن، کە زۆرینەی منداڵی کورد لە تەمەنی (٥؛١) ســـــاڵییدا هەمو دەنگەکانی وەرگرتوە، بۆ نمونە وەک لەم خشتەیەی خوارەوەدا دەردەکەوێت[٢٥]:

DOI:https://doi.org/10.26750/Vol(8).No(4).Paper6 http://journal.uor.edu.krd/index.php/JUR Vol.8. No.4,December.2021

٦؛٥ کچ		٦؛٠		٥؛٧		٥؛٤ کچ		٥؛١		٤؛٩		٤؛٧		٤؛٦		٤؛٣		٣؛١١ کچ		
٪	ژمارە	٪	ژمارە	٪	ژمارە	٪	ژمارە	٪	ژمارە	٪	ژمارە	٪	ژمارە	٪	ژمارە	٪	ژمارە	٪	ژمارە	دەنگ
١٠٠	٨	١٠٠	٨	١٠٠	٨	١٠٠	٨	١٠٠	٨	١٠٠	١٢	١٠٠	٨	١٠٠	٨	١٠٠	٨	١٠٠	١٤	b-
١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٤	١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	١٠	١٠٠	٥	- b -
١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	١	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٣			-b
١٠٠	١٠	٩٠	١٠	٩٠	١٠	١٠٠	١٠	١٠٠	١٠	١٠٠	٧	١٠٠	١٠	١٠٠	١٠	١٠٠	١١	١٠٠	٨	p-
١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	٢	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	٣	-p-
١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢			-p
١٠٠	٤	١٠٠	٤	١٠٠	٤	١٠٠	٤	١٠٠	٤	١٠٠	٦	١٠٠	٤	١٠٠	٤	١٠٠	٨	١٠٠	٦	t-
١٠٠	٥	١٠٠	٥	١٠٠	٥	١٠٠	٥	١٠٠	٥	١٠٠	١٤	١٠٠	٥	١٠٠	٥	٨٥	١٤	١٠٠	١٣	-t-
١٠٠	٤	١٠٠	٤	١٠٠	٤	١٠٠	٤	١٠٠	٤	١٠٠	٢	١٠٠	٤	١٠٠	٤	١٠٠	٧	١٠٠	٥	-t
١٠٠	٤	١٠٠	٤	١٠٠	٤	١٠٠	٤	١٠٠	٤	١٠٠	٩	١٠٠	٤	٧٥	٤	١٠٠	١٢	١٠٠	١٥	d-
١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٤	١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٤	١٠٠	٧	-d-
١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	٠	١	١٠٠	٢	-d
١٠٠	٩	٨٨	٩	١٠٠	٩	١٠٠	٩	١٠٠	٩	١٠٠	١١	١٠٠	٩	٨٨	٩	١٠٠	١٧	١٠٠	١٠	k-
١٠٠	٦	١٠٠	٦	١٠٠	٦	١٠٠	٦	١٠٠	٦	١٠٠	٧	١٠٠	٦	١٠٠	٦	١٠٠	١٢	١٠٠	١٢	-k-
١٠٠	٦	١٠٠	٦	١٠٠	٦	١٠٠	٦	١٠٠	٦	١٠٠	٦	١٠٠	٦	١٠٠	٦	١٠٠	٨	١٠٠	١٢	-k
١٠٠	٥	١٠٠	٥	١٠٠	٥	١٠٠	٥	١٠٠	٥	١٠٠	٧	١٠٠	٥	١٠٠	٥	١٠٠	٩	١٠٠	٧	g-
٧٥	٤	١٠٠	٤	١٠٠	٤	١٠٠	٤	١٠٠	٤	١٠٠	٢	١٠٠	٤	١٠٠	٤	١٠٠	١٠	١٠٠	٨	-g-
١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	٣	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	٣	١٠٠	٢	-g
١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٥	١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	١٤	١٠٠	٧	q-
١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	٤	١٠٠	٣	-q-
١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	١	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٣	١٠٠	٢	-q
١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٢	١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	١١	١٠٠	٤	ʔ-
١٠٠	١٠	١٠٠	١٠	١٠٠	١٠	١٠٠	١٠	١٠٠	١٠	١٠٠	١٦	١٠٠	١٠	١٠٠	١٠	١٠٠	١٤	١٠٠	١٧	m-
١٠٠	٤	١٠٠	٤	١٠٠	٤	١٠٠	٤	٧٥	٤	١٠٠	٦	١٠٠	٤	١٠٠	٤	٨٥	٧	١٠٠	١١	-m-
١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	٤	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١٠	١٠٠	١٠	-m
١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	١	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٤	١٠٠	٤	n-
١٠٠	٦	١٠٠	٦	١٠٠	٦	١٠٠	٦	١٠٠	٦	١٠٠	١٣	١٠٠	٦	١٠٠	٦	١٠٠	٢٦	١٠٠	١٦	-n-
١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٥	١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	١٢	١٠٠	٧	-n
١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	٣	١٠٠	١	-ŋ
١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	٥٠	٢	١٠٠	١	١٠٠	١	٦٦	٦	١٠٠	٢	w-
١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	١١	٦٦	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٩	١٠٠	١٠	-w-
٥٠	٢	١٠٠	٢	٥٠	٢	١٠٠	٢	٥٠	٢	١٠٠	١	٥٠	٢	٥٠	٢	٦٦	٣	١٠٠	٢	j-

DOI:https://doi.org/10.26750/Vol(8).No(4).Paper6 http://journal.uor.edu.krd/index.php/JUR Vol.8. No.4,December.2021

٠	١	٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	٧	١٠٠	١	٠	١	١٠٠	٧	١٠٠	٧	-j-
١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	٥٠	٢	١٠٠	٢	٥٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	٦٠	٥	١٠٠	٣	f-
١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	١	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٦	١٠٠	٤	-f-
١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١			١٠٠	١	١٠٠	١					-f
١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١			١٠٠	١	١٠٠	١					v-
١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١			١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	-v-
١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢			١٠٠	٢	١٠٠	٢			١٠٠	١	-v
١٠٠	٢	١٠٠	٢	٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	٨٥	٧	٥٠	٢	١٠٠	٢	٠	٧	١٠٠	٨	s-
١٠٠	٨	١٠٠	٨	٠	٨	١٠٠	٨	٨٧	٨	١٠٠	٤	١٠٠	٨	٧٥	٨	٠	١٢	١٠٠	١٤	-s-
١٠٠	١	١٠٠	١	٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	٢	١٠٠	١	١٠٠	١	٠	٤	١٠٠	١	-s
١٠٠	٢	١٠٠	٢	٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	٠	٦	١٠٠	٥	z-
١٠٠	٢	١٠٠	٢	٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	٧٥	٤	١٠٠	٢	١٠٠	٢	٠	٧	١٠٠	٩	-z-
١٠٠	٣	١٠٠	٣	٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٤	٦٦	٣	٦٦	٣	٠	٢	١٠٠	٥	-z
١٠٠	٥	١٠٠	٥	١٠٠	٥	١٠٠	٥	١٠٠	٥	١٠٠	٧	٤٠	٥	٨٠	٥	١٠٠	٧	١٠٠	٨	ʃ-
١٠٠	٧	١٠٠	٧	١٠٠	٧	١٠٠	٧	١٠٠	٧	١٠٠	٨	٤٢	٧	٨٥	٧	١٠٠	١٠	١٠٠	٤	-ʃ-
١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	٤	١٠٠	١	١٠٠	١	٥٠	٢	١٠٠	٣	-ʃ
١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	١	٥٠	٢	٠	٢	١٠٠	١			ʒ-
١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	٠	١	٠	١	١٠٠	٤			-ʒ-
١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	٢	٠	١	١٠٠	١			١٠٠	٢	-ʒ
٧٥	٤	١٠٠	٤	١٠٠	٤	١٠٠	٤	١٠٠	٤	١٠٠	٢	١٠٠	٤	١٠٠	٤	١٠٠	٤	١٠٠	٦	x-
١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	٣	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	٥	١٠٠	٣	-x-
١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	٣	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	٢	١٠٠	٢	-x
٥٠	٢	١٠٠	٢	٥٠	٢	١٠٠	٢	٥٠	٢			١٠٠	٢	١٠٠	٢			٥٠	١	ɣ-
١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	٢	-ɣ-
١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١			١٠٠	١	١٠٠	١			١٠٠	١	-ɣ
١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	٢	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	٣	١٠٠	١	ħ-
١٠٠	١	١٠٠	١	٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	٠	١			-ħ-
١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	١	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	-ħ
١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	٠	١	١٠٠	٣	ʕ-
١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	٥٠	٢	١٠٠	١	-ʕ-
٠	١	٠	١	١٠٠	١	٠	١	١٠٠	١			١٠٠	١	١٠٠	١					-ʕ
١٠٠	٢	١٠٠	٢	٥٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	٨٠	٥	١٠٠	٢	١٠٠	٢	٧٥	٤	٨٣	٦	h-
١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	٢	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	٣	١٠٠	٣	-h-

DOI:https://doi.org/10.26750/Vol(8).No(4).Paper6 http://journal.uor.edu.krd/index.php/JUR Vol.8. No.4,December.2021

١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٣	٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	١	١٠٠	١	ʤ-
١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	٢	٠	١	١٠٠	١	١٠٠	٦	١٠٠	٢	-ʤ-
١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	- ʤ
١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	٣	١٠٠	١	٠	١	١٠٠	٨	١٠٠	٧	ʧ-
١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١			٠	١	١٠٠	١	١٠٠	٤	٧٥	٤	- ʧ-
١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٢	١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	١	١٠٠	٣	-ʧ
١٠٠	٣	٦٦	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٣	٤٠	٥	١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٦	١٠٠	٤	l-
١٠٠	٨	١٠٠	٨	١٠٠	٨	٨٧	٨	١٠٠	٨	١٠٠	١٠	١٠٠	٨	٦٢	٨	٨١	١١	١٠٠	٨	-l-
١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	٥٠	٢	١٠٠	٣	١٠٠	٢	-l
٨٧	٨	١٠٠	٨	١٠٠	٨	١٠٠	٨	١٠٠	٨	١٠٠	٨	٠	٨	٦٢	٨	٨٣	١٢	١٠٠	١٥	-ɫ-
١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٧	١٠٠	٢	-ɫ
١٠٠	١٤	١٠٠	١٤	١٠٠	١٤	٩٢	١٤	١٠٠	١٤	٧٧	١٨	٠	١٤	١٠٠	١٤	٨٥	٢٨	١٠٠	٢٥	-ɾ-
١٠٠	٩	١٠٠	٩	١٠٠	٩	١٠٠	٩	١٠٠	٩	٩٢	١٣	٠	٩	١٠٠	٩	١٠٠	١٦	١٠٠	٩	-ɾ
٥٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٤	٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	١	١٠٠	٥	r-
٦٦	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٥	٠	٣	١٠٠	٣	٩٢	١٣	١٠٠	٤	-r-
١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	٠	١	١٠٠	١	١٠٠	٣	١٠٠	٢	-r

خشتەی ژمارە (١٣): ڕێژەی ڕودان و ڕاست درکاندنی دەنگەکان لای منداڵەکان.

ئەم خشـــتەیە ڕێژەی ڕاســـت درکاندنی هەمو ئەو دەنگانە ئاماژە پێدەدات، کە ئێمە لە دانیشـــتنەکانماندا لای منداڵان تۆمارمان کردون، خشـــتەکەش مەبەســـت لێی لەوەیە، بۆ نمونە، t– لە جێکەوتەی کۆتادا لای منداڵی (٣؛١١)، (٥) وشـــــەمان لێوەرگرتوە، کە ئەو دەنگەی لە کۆتادا هەبوە. هەر (٥) جارەکە گوتنی ئەو دەنگەی لە وشـــەکاندا ڕاســـت بوە، کەواتە ڕێژەکە دەکاتە (١٠٠٪). گەر، بۆ نمونە، (٤) جار دەنگەکەی ڕاســـت وتبێت، (٤) دابەشی (٥) دەکرێت، ئەنجام = ٨٠٪ .

پێمانوایە لە (٥) ساڵییدا منداڵی کورد، ئەگەری ئەوەی لێدەکرێت وەک منداڵانی تر، ٩٠٪ گوتنەکانیان ڕاستبن و گەشـەی زمانیان بەرەو پێشـەوە بچێت و زۆرینەی پرۆسـە فۆنۆلۆژییەکانیشـیان دابمرکێنن، لە ٦٤ لێکۆڵینەوەی ٢٧ زماندا لە وەرگرتنی کۆنســـۆنانتەکاندا، ئەوە پشـــت ڕاســـتکرایەوە، کە ((پێش ٠؛٥ ســـاڵی، زۆرترین کۆنسـۆنانتەکان وەرگیراون و منداڵان سـەروی ٩٠٪ بەرهەمهێنانی کۆنسـۆنانتەکانیان ڕاسـتە.)) (Sharynne Mcleod and Kathryn Crowe, 2018, 1563)

ئێســـتا ئێمە دەتوانین، بەپێی داتای ئەم لێکۆڵینەوەیەمان پێشـــنیازبکەین، کە وەرگرتنی ئەم دەنگانەی، کە لە تەمەنی (٢؛١ – ٣؛٧)دا وەرنەگیرابون، بەپێی جێکەوتەی ســـەرەتا و کۆتا بەم شـێوەیە لە تەمەنی (٣؛١١ – ٤؛٦) دەنگەکان وەردەگیرێن:

DOI:https://doi.org/10.26750/Vol(8).No(4).Paper6 http://journal.uor.edu.krd/index.php/JUR Vol.8. No.4,December.2021

دەنگە کۆنسۆنانتەکان	تەمەن
g	٣:١١
q	٣:١١
ŋ	٣:١١
ɣ	٣:١١
ħ	٣:١١
ʕ	٤:٦
§ ʤ	٣:١١
§ ɫ	٣:١١
§ r	٣:١١

خشتەی ژمارە (١٤): وەرگرتنی هەندێک لە کۆنسۆنانتەکان لە تەمەنی (٣:١١ – ٤:٦).

ئەوەی جێگەی باسە، هەر سێ کۆنسۆنانتەکەی /ʒ/، /ʕ/، /v/ی زمانەکەمانیشە، پێمانوایە دەبێت لە وەرگرتن و هەژمارکردنی بە وەرگیراو، سروشت و چۆنیەتی هاتنی ئەو دەنگانە و هەبونی وشە لە جێکەوتەکاندا لەبەرچاوبگیرێت.

لەبەرئەوەی منداڵی کورد لە تەمەنی (٢:١ – ٢:٨) ساڵییدا زۆر ڕوبەڕوی دەربڕاوی <بڤە> دەبێتەوە، ئەم کۆنسۆنانتە هەر لە زویەکەوە لە جێکەوتەی ناوەندda وەردەگیرێت، بۆ جێکەوتەی سەرەتا و کۆتاش لەبەر ئەوەی نمونەی وشەی پێ کەمە، درەنگ وەردەگیرێت. بۆیە بەپێی ئەم داتایەمان ئەو دەنگە لە تەمەنی (٤:٦) لە جێکەوتەی سەرەتا و کۆتادا وەرگیرا. هەرچی دەنگی /ʕ/یشە ئەگەرچی لە جێکەوتەی سەرەتا و کۆتادا لە تەمەنی (٤:٦)دا وەرگیراوە، بەڵام ڕەنگە ئەم دەنگە لە جێکەوتەی کۆتادا تا نزیک (٧) ساڵی لای زۆربەی منداڵان بە تەواوی جێگیر نەبێت، چونکە تەنانەت لە تەمەنی (٦) ساڵیشدا کاتێک وشەی <قانیع>مان بە منداڵەکان تاقیکردەوە، ئەم دەنگە لە جێکەوتەی کۆتا گۆنەکرا. هەرچی /ʒ/ە لە (٣:١١) لە جێکەوتەی کۆتا وەرگیراوە، لە تەمەنی (٤:٣)یشدا لە جێکەوتەی سەرەتا و ناوەندda وەرگیراوە، بەڵام وەک دو جێکەوتەی سەرەتا و کۆتا لە تەمەنی (٤:٩) وەردەگیرێت. بەپێی ئەم داتایەی ئێمە لەم کاتەدا ئەم سێ دەنگە لە هەر دو جێکەوتەدا بە ڕێژەی ٧٥٪ یان زیاتر دەردەکەون:

دەنگە کۆنسۆنانتەکان	تەمەن
v	٤:٦
ʒ	٤:٩
ʕ	٤:٦

خشتەی ژمارە (١٥): وەرگرتنی هەندێک دەنگی خشۆک.

جێگەی ئاماژە پێدانە، ئەوەی تێبینیمان کرد، لە تەمەنی (٣:١١) وەک بەشداربویەکی کچ، زۆرترین جار کۆنسۆنانتەکانی، لە چاو ئەو کوڕانەی لە سەروی تەمەنی خۆی بون، بەڕاستی گۆکردوە. ئەمەش ڕەنگە پەیوەندیی بەوەوە هەبێت، کە لە ڕاپەڕاندنی زماندا کچان لە کوڕان زیاتر بە تواناترن و گەشەی زمانیان باشترە، هەرچەند لە لێکۆڵینەوەکاندا ڕای جیاواز لەسەر جیاوازیی ڕەگەزیی هەیە، هەندێک پێیانوایە کچان بە تواناترن، هەندێکیش پێیانوایە هیچ جیاوازییەک نییە لە نێوانیاندا، (((Poole(1934 ڕایگەیاند، کە جیاوازیی

DOI:https://doi.org/10.26750/Vol(8).No(4).Paper6 http://journal.uor.edu.krd/index.php/JUR Vol.8. No.4,December.2021

ڕەگەزی لە دوای ٥.٦ ساڵییەوە دەردەکەوێت، کچان خێراتر گەشە و وەرگرتنی دەنگەکانی ئاخاوتنیان ساڵێک زوتر لە کوڕان پیشاندەدەن. لە لێکۆڵینەوەیەکی تردا، Smit et al. (1990) کاریگەریی جیاوازیی ڕەگەزی لە نێوان منداڵانی تەمەن ٤– ٤.٦ و ٦ ساڵیدا دۆزییەوە. Dood et al. (2003) ئەوەی دۆزییەوە، کە کچان لەناو گرووپی بە تەمەندا بەرزترین ڕێژەی ڕاستی فۆنۆلۆژیکاڵییەکانیان لەچاو کوڕان پیشانداوە. Amayreh and Dyson ئەوەیان دۆزییەوە، کە هیچ جیاوازییەکی گرنگ لە جێبەجێکردنەکان لە نێوان کچان و کوڕاندا نییە، بەڵام بە گشتی ئەوەیان تۆمارکردوە، کە کچان باشترین جێبەجێکردنەکانیان لایە بە بەراورد بە کوڕان. Zarifian et al. (2014) ئەوەی دۆزییەوە، کە هیچ جیاوازییەکی گرنگ لە نێوان ڕێژەی ڕاستی کۆنسۆنانتەکانی کچان و کوڕاندا نییە[٢٦]. Phoon et al (2014) کاریگەری ڕەگەزیی لە ئاخاوتنی منداڵانی مالاییدا تۆمارکرد و ئاماژەی بەوەی دا، منداڵی کچ زۆرترین ڕاستگوتنەکانیان لا هەیە لەچاو منداڵی کوڕ.)) (Shahla Fatemi Syadar, Talieh Zarifian, Yahya Modarresi, Muhamad Sediq Zahedi, Mona Ebrahimipur, Akbar Biglarian: 2018, 160)

هەرچی سەبارەت بە جیاوازیی داتاکەی ئێمە لەگەڵ داتاکەی (Prather et al. و Dood et al و Amayreh and Dyson)ە، ئەوا بەم شێوەیەیە:

دەنگ	Prather et al.	منداڵی کورد	دەنگ	Prather et al.	منداڵی کورد
m	٢	٢:١	g	٣	٣:١١
n	٢	٢:٤	s	§٣	§٢:٤
h	٢	٢:١	r	§٣:٤	§٣:١١
p	٢	٢:٨	l	§٣:٤	٣:٧
ŋ	٢	٣:١١	ʃ	٣:٨	§٢:١
f	٢:٤	٣:١	ʧ	٣:٨	§٣:١
j	٢:٤	٢:٨	ʒ	٤	٤:٩
k	٢:٤	§٢:٨	ʤ	° +٤	§٣:١١
d	٢:٤	٣:١	v	° + ٤	٤:٦
w	٢:٨	٢:١	z	°+ ٤	٢:٤
b	٢:٨	٢:٨			
t	٢:٨	٢:١			

خشتەی ژمارە (١٦): بەراوردی داتای Prather و داتای ئەم لێکۆڵینەوەیە بە پێی جێکەوتەی سەرەتا و کۆتا.

ئەگەر چی داتاکەی ئێمە لە (٢:١) و هی (Prather) لە (٢:٠)ساڵییەوە دەستپێدەکات، بەڵام ئێمە پێمانوایە زۆربەی ئەو دەنگانەی لە تەمەنی (٢:١)ی لەم داتایەی ئێمەدا، کە وەرگیراون، لە تەمەنی (٢:٠) ساڵییشدا وەرگیراون. ئەوەی جێگەی ئاماژەپێدانە، خاڵی لەیەک جیاواز و هاوشێوە یان نزیک یەک، لەم خشتەیەی ژمارە (١٦)دا دێتەبەرچاو، بۆ نمونە /m/, /h/ نزیکەی لە هەمان تەمەندا وەردەگیرێن. هەروەها /ʒ/, /ʤ/, /v/ لە هەردو لێکۆڵینەوەکەدا لەو دەنگانەن، کە لە نزیک یان لە ناو تەمەنی (٤) ساڵییدا وەردەگیرێن. سەبارەت بە /ʤ/ و /ʧ/ وەک ئەفریکات و بەسەرنجدان لە خشتەی ژمارە (٢١) ئەوە دەردەکەوێت، کە منداڵان لە تەمەنی (٢–٣)

DOI:https://doi.org/10.26750/Vol(8).No(4).Paper6 http://journal.uor.edu.krd/index.php/JUR Vol.8. No.4,December.2021

ســـاڵییدا ڕەنگە وەک تاکە جێکەوتە /ʤ/ وەک دەنگێکی گڕ پێش دەنگی /ʧ/ وەربگرن، واتە /ʤ/ ئاســـانتر بێت لایان و کەمتر ئاڵۆزیی تێدا ببیننەوە!

خاڵی هەرە جیاوازییش ئەوەیە، کە /ŋ/ لە دو ساڵییدا لای ئەوان وەرگیراوە، بەڵام لای ئێمە لە (٣:١١) ساڵییدا وەرگیراوە. /t/ لای ئەوان لە (٢:٨) وەرگیراوە، بەڵام لای ئێمە لە (٢:١) وەرگیراوە. هەروەهـا لای ئێمە /w/ دەنگێکە هەر لە زویەکەوە وەردەگیرێت لە تەمەنی (٢:١)، بەڵام لای ئەوان (٢:٨)ەوە وەردەگیرێت. بەم شـێوەیە خوێنەر دەتوانێت، خاڵە جیاواز و لەیەک نزیکەکانیان لە خشـتەکەدا ببینێت، یان دەتوانێت سـود لە خشـتەکانی زەخیرەی منداڵەکان ببینێت و بەراوردیان بکات[٢٧]. هەروەها لەرۆکی /r/، لای ئەوان (٣:٤)ەوە وەردەگیرێت، بەڵام لای ئێمە کەمێـک درەنگتر وەردەگیرێـت و لە تەمەنی (٣:١١) لە هەرســـێ جێکەوتەی وشـــەکـانـدا بەکاردەهێنرێت.

هەرچی سـەبارەت بە داتاکەی .Dood et al یشـە، ئەوەی جێگەی باسـە ئەوەیە، کە لای ئێمە دەنگە خزاوەکان لە (٢:١ – ٢:٨) وەردەگیرێن، بەڵام لە داتاکەی ئەواندا، لە نێوان (٣:٦ – ٣:١١) وەردەگیرێن. هەروەها /v/, /g/, /ŋ/ لە داتاکەی ئەواندا زوتر وەردەگیرێن لەچاو داتاکەی ئێمە. لای ئێمە /l/ لە (٣:٧) وەردەگیرێت، لای ئەوانیش لە نێوان (٣:٦ – ٣:١١) وەردەگیرێـت. جگە لەوەی لەم دەنگەدا نزیکییەک دەبینرێـت، هەروەهـا لە /ʒ/دا ئەو نزیکییە دەبینرێت و نزیکەی لەهەمـان تەمەنـدا وەردەگیرێن. لە لایەکی ترەوە /ʧ/, /ʤ/ لای ئێمە لە تەمەنی (٣:١١) ساڵییەوە وەردەگیرێن، بەڵام لە داتاکەی ئەواندا لە (٤:٠ – ٤:٥) وەردەگیرێن. /ʃ/ لای ئێمە لەو دەنگانەیە، ئەگەرچی لە تەمەنی (٢:١) ساڵییدا وەرگیراوە، بەڵام لە تەمەنی (٣:١١) ساڵییدا لە هەرسێ جێکەوتەی وشەکاندا وەرگیراوە، بەڵام لای ئەوان لە تەمەنی (٥:٠ – ٥:٥) ساڵییدا وەرگیراوە.

ســـەبارەت بەو دەنگە کۆنســـۆنانتانەشـــی، کە زمانەکەمان هاوبەشـــی نییە لەگەڵ زمانێکی وەک ئینگلیزیی و هاوبەشە لەگەڵ زمانی عەرەبی، ئەوا ئەو دەنگانە جیاوازییەکانیان بەم شێوەیەی خوارەوەیە:

دەنگ	Amayreh and Dyson	منداڵی کورد
ʔ	درەنگ/ دوای ٦:٤	٢:١
q	درەنگ/ دوای ٦:٤	٣:١١
ʕ	درەنگ/ دوای ٦:٤	§٤:٦
ɣ (ʁ)	ناوەند/ ٤:٠ – ٦:٤	٣:١١
x (χ)	ناوەند/ ٤:٠– ٦:٤	٢:٤

خشتەی ژمارە (١٧): بەراوردی وەرگرتنی دەنگە هاوبەشەکانی کوردی و عەرەبی.

لەم خشـــتەیەی ســـەرەوەدا دەردەکەوێت، کە کۆنســـۆنانتەکانی وەک /ʔ، q، ɣ، x/ لە زمانی کوردییدا لە چاو زمانی عەرەبی زوتر وەردەگیرێن، هەرچی /ʕ/یشـە، ئێمە پێشتریش ئاماژەمان پێدا، ئەم کۆنسۆنانتە لە دەڤەری بیتوێن و پشـــدەردا لەگەڵ /ħ/ لە جێگەی یەکتر بەکاردەهێنرێن، واتە لای بەشـــێک لە ئاخێوەرانی ناوچەکەمان وەک دو ئەلۆفۆنی یەکدین، ئێمە لەهەر کوێ ئەم دو دەنگانە شـــوێنی یەکتریان گۆڕیبێتەوە بە هەڵە هەژمارمان نەکردون. پێمانوایە، کە /ħ/ لە /ʕ/ ئاســـانتر و کەمتر ئاڵۆزە لای منداڵان، هەرچەند جیاوازیکردن لە نێوان ئەم دو دەنگە، بە بڕوای ئێمە کارێکی قورسـە و پێویسـتی بە ئامێری تایبەت دەبێت! بەپێی ئەم داتایەمان وەرگرتنی

DOI:https://doi.org/10.26750/Vol(8).No(4).Paper6 http://journal.uor.edu.krd/index.php/JUR Vol.8. No.4,December.2021

کۆنسۆنانتەکانی زمان لای منداڵانی کورد لەگەڵ منداڵانی ئینگلیزیی، جگە لەوەی لە زۆرێک لە دەنگەکاندا لەیەک نزیکی و تاڕادەیەک هاوشـــێوەیی دەبینرێت، بەڵام لەگەڵ ئەوەشـــدا جیاوازییش بونی هەیە، تەنانەت لەگەڵ منداڵانی عەرەبیش، لەو دەنگانەی هاوبەشین تێیاندا، جیاوازیمان هەیە.

لەلایەکی ترەوە لە ســـەرنجدانمان لە (ســـێ منداڵ- دو کوڕ و کچێک) لە (٦:٠ – ١٢ مانگی)، تێبینیمانکرد، منـداڵی کورد هەر ســـێ دەنگی [b]، [d]، [k] لە دەربڕاوەکـانی [bababa]، [dadada]، [kakaka] لە گڕوگاڵیاندا بەکاردەهێنن، بۆیە زمانەوانان و زانایان پێیانوایە ئەم قۆناغی گڕوگاڵە، قۆناغێکی گرنگی منداڵە، چونکە لەوێوە ئامادەکاری دەکات بۆ وەرگرتنی دەنگەکان زمان و پێشـــاندانی تواناکانی خۆی، لە (١٥) زماندا داتـایەک لە قۆنـاغی گڕوگـاڵی منـداڵ کۆکراوەتەوە[28]، لە ئەنجـامـدا توانرا ئەم دەنگـانەی خوارەوە لە کـاتی گڕوگاڵکردندا تۆماربکەن: ((

کۆنســـۆنانتە دۆزراوە جاروبارە بەکارهاتوەکان Infrequently found consonants	کۆنســـۆنـانتە دۆزراوە فرەجـارە بەرهەمـهـاتـوەکـان Frequently found consonants
f, v, θ,ð	p, b, m
ʃ, ʒ, ʧ, ʤ	t, d, n
l, r, ŋ	k, g
	s, h, w, j

خشتەی ژمارە (١٨): کۆنسۆنانتە دۆزراوەکانی پێش تەمەنی یەکساڵی.

توانای بەرهەمهێنانی دەنگەکانی ئاخاوتن، لەســـەرەتای قۆنـاغی گڕوگـاڵییدا، لە دەوروبەری (٦) مـانگییدا دەردەکەوێت. گڕوگاڵکردن دەرفەتێک بۆ منداڵان بۆ ئەزمونکردن و بە دەســـتهێنانی جڵەو بەســـەر ئەندامانی ئاخاوتنیاندا دابیندەکات- گرنگترین خاڵی پێشـــەکی و بنچینەییە بۆ ئاخاوتن لە دواتردا. منداڵان، کە لەبەر هۆیەکی تەندروســـتی ناتوانن گڕوگاڵبکەن، دەتوانن وردە وردە گوتەی ئاســـایی وەربگرن، بەڵام گەشـــەی ئاخاوتنیان بە شـێوەیەکی بەرچاو دوادەکەوێت... گڕوگاڵکردن وردە وردە تا نزیکەی (١٢مانگی) زیاددەکات[29]، ڕێک ئەو کاتەی منداڵان، دەستدەکەن بۆ بەرهەمهێنانی یەکەم وشە تێگەییویەکانیان، پێش ئەوەی گڕوگاڵکردنیان نەمێنێ، ڕەنگە لەگەڵ بەرهەمهێنانی وشـــە ڕاســـتەقینەکانیان بۆ چەندان هەفتە پێکدابچن.)) William O'Grady, (Sook Whan Cho, 2005, 365)

بۆیە هەر، کە منداڵی کورد پێی نایە قۆناغی زمانیی، یان یەکەم ســاڵی زمانی (١٢ مانگ بەرەو ســەرەوە) لە ڕێگەی دەربڕاوەکانی [məmə]، [babə]، [dadə] هەر ســـێ فۆنێمەکەی /d/، /m/، /b/ ، لەگەڵ ڤاوڵی /ɑ/، /ə/[30] بڕگەی cv وەک یەکەم بڕگە، وەردەگرێت. واتە منداڵی کورد دو دەنگی کۆنسۆنانتی وەستاو [+لچولێوی] و [+پوکی]، یەک کۆنسـۆنانتی لوتیی [+لوتی] وەردەگرێت. منداڵی کورد لە وەرگرتنی کۆنسـۆنانتەکاندا سـەرەتا بە دەنگە کۆنســۆنانتە گرەکان دەســتپێدەکات، ئەمەش پێچەوانەی بۆچونەکەی (ڕۆمان یاکۆبســن)ە، کە دەڵێت: ((کۆنسۆنانتەکان لە دەستپێکی زمانی منداڵدا، بە گشتی کپن.) (JAKOBSON, 1968, 70) ئێمە پێمانوایە، منداڵی کورد هەر لەســـەرەتاوە ئەم کۆنســـۆنانتانە وەک فۆنێم وەردەگرێت، چونکە ((کاتێک /b/دەنگێکی مەبەســـتدارە، فۆنێمێکە، ئەم [b] یيانە لە سەرەتادا وەک /b/ی درکپێدەکرێن.)) (Patricia, 1995, 65)

منداڵی کورد هەتا پێ دەنێتە قۆناغی دو ســـاڵیی، کۆمەڵێک لە دەنگە کۆنســـۆنانتەکانی وەرگرتوە (وەک تاکە فۆنێمێک لەهەر جێکەوتەیەک)، ئەوانیش ئەمانەن: /m/, /ʔ/, /k/, /d/, /t/, /p/, /b/)(/j/, /w/ ، بۆیە بە گشـتی

DOI:https://doi.org/10.26750/Vol(8).No(4).Paper6 http://journal.uor.edu.krd/index.php/JUR Vol.8. No.4,December.2021

منداڵان پێش ئەوەی بگەنە تەمەنی دوســـــاڵی، كۆمەڵێک لە فۆنێمەكان دەتوانن وەربگرن، بۆ نمونە منداڵانی ئینگلیز تا دەگەنە (٢٤) مانگی ((دەتوانن، وشــەكان لەگەڵ لێویی، پوكیی، وەســتاوی نەرمەمەڵاشــو، گڕی و كپی لێوی و لوتییە پوكییەكان؛ خزاوەكان، هەندێک خشۆكی كپ بەرهەم بهێنن.)) (Stoel-Gammon, 2006, 646)

لە تێڕوانین لەو داتایانەی ئێمە وەرمانگرتون، ئەوەمان بۆ دەردەكەوێت، كە لە زۆر ڕووەوە زمانی كوردیی هاوتای بیرۆكەی (unmarked and marked) ڕۆمان یاكۆبسنە، چونكە لە زمانی كوردیشدا منداڵان سەرەتا كۆنسـۆنانتە وەسـتاوەكان لە پێش خشـۆكەكان وەردەگرن، خشـۆكەكان لەپێش ئەفریكاتەكان وەردەگرن. واتە هاوشێوەی زمانی ئینگلیزیی كۆنسۆنانتێكی وەستاوی پێشەوە و لوتییەكان یەكەمجار وەردەگرن، پاشان بەرەو كۆنسـۆنانتە وەسـتاوەكانی دواوە دەڕۆن. لە لایەكی ترەوە كۆنسـۆنانتە لوتییەكان هاوشـێوەی پێشـبینی و یاسـاكانی بەرپەرچنەدانەوەی ڕۆمان یاكۆبسـن بە زویی وەردەگیرێن، ئەو پێیوابو كۆنسـۆنانتە لوتییەكان ((لە هەمو زمانەكاندا بونیان هەن و لە كۆنسـۆنانتە زوترینە وەرگیراوەكانی زمانی منداڵن.)) (JAKOBSON, 1968, 57)

یەكێک لەو بابەتانەی، كە لە (unmarked and marked) جەختی لەسەر دەكرێتەوە، بابەتی زۆر بەكارهێنانی دەنگەكانن لە وشـــەكاندا، واتە تا وشـــەی زیاتر بەو دەنگە هەبێت، ئەگەری وەرگرتنی ئەو دەنگە لای منداڵان باشـترە و دەنگەكەش بە (نیشـانەنەكراو)دەدرێتە قەڵەم، واتە ((X نیشـانەكراوە سـەبارەت بە Y، ئەگەر و تەنها ئەگەر X لە زمانێكی تایبەتدا لە Y كەمترڕوبدات. X نیشـانەكراوە سـەبارەت بە Y، ئەگەر و تەنها ئەگەر X لە زمانێكی جیهاندا لە Y كەمتر ڕوبدات.)) (Wyn Johnson and Paula Reimers, 2010, 48)

لەسـەر ئەم تێڕوانینەی سـەرەوە، ئێمە پێمانوایە /v/ لەبەرئەوەی لە جێكەوتەی (سـەرەتا و كۆتا[٣١]) كەمترین وشـەی كوردیمان پێ هەیە، ئەگەری ئەوەی لێدەكرێت، وەک هەر سێ جێكەوتە تا (٤:٦) دەرنەكەوێت، هەر ئەو كەمی ڕودانەشە وایكردوە، بە دەنگێكی درەنگ وەخت لەم لێكۆڵینەوەیەمان لە قەڵەم بدرێت.

سـەبارەت بە ئەفریكاتەكانیش یاكۆبسـن پێیوایە ((لەلایەن منداڵەوە تەنها دوای خشـۆک لەهەمان زنجیرەدا وەردەگیردرێن.)) (JAKOBSON, 1968, 55) بۆیە بە بۆچونی ئێمەش، لە زمانی كوردییدا ئەفریكاتەكان دوای خشـۆكەكان وەردەگیرێن. لە لایەكی ترەوە لە زمانی كوردییدا /w/، /j/ وەک دەنگێكی خزاو پێش خشـۆک و ئەفریكاتەكان وەردەگیرێن، یاكۆبسـن باوەڕی وایە ((كە /w/ وەک لێوییەک پێویسـتە یەكەمجار دەربكەوێت، بە دواییدا كۆنسـۆنانتی نزیكبوەوەی ڕەقەمەڵاشـو-پوكیی /r/ و پاشـان نزیكبوەوەی ڕەقەمەڵاشـویی /j/ دەردەكەوێت.)) (Warren, 2001, 8)، بەڵام ئێمە بە بۆچونی ئێمە، كە /j/ لە زمانی كوریيدا پێش /w/ وەردەگیرێت، لە سـەرنجدانمان لە منداڵێكی (١:٠) سـاڵ، بەزۆری <بابە، مەمە، دادە، دایە> دەردەبڕدران، كەواتە لێرەدا /j/ زوتر وەردەگیرێت. هەندێک زمانەوانیش پێیانوایە <دایە> لە <دادە> كەوتبێتەوە[٣٢]. هەربۆیە بە باوەڕی ئێمە، كە ئەم دەنگە كۆنسۆنانتە لەچاو /w/ زوتر وەردەگیرێت.

هەرچی سـەبارەت بە دەنگە لیكویدەكانیشـمانە، ئەوا بە پێچەوانەی بۆچونەكەی یاكۆبسـنەوە، /l/ لەو كۆنسۆنانتانەیە، لە زمانی كوردییدا بە زویی وەردەگیرێت، بەڵام یاكۆبسن پێیوایە كۆتا كۆنسۆنانتە وەربگیرێت، ئەم زویی وەرگرتنی دەنگە لاییە یان لیكویدە لە زمانەكانی تریش بەرچاو دەكەوێت ((یاكۆبسن پێشبینی ئەوەی كرد، كە [l] یەكێكە لەو كۆنسـۆنانتانەی كە درەنگ وەردەگیرێت، ئەوە تێبینیكرا، كە منداڵانی فەرەنسـی وا دیارنەبون، كە هیچ كێشـەیەكیان لە بەرهەمهێنانی لایی سـەرەتای ئارتیكلی دیاریكراو [l]دا هەبێت، لە دەوروبەری ١٢- ١٥ مانگی شـتێكی زۆر ناباو نییە بۆ منداڵانی فەڕەنسـی، كەبتوانن لاییەكان بەرهەمبهێنن، بەڵام هەڵگەڕاوەكان نا.)) (Wyn Johnson and Paula Reimers, 2010, 48)

لە ڕاسـتییدا بڕیاردان لەسـەر دەنگە لیکویدەکانی زمانەکەمان بۆ ئێمە کارێکی ئاسـان نییە، چونکە لە تێکڕای کۆکردنەوەی ئەم داتایەدا، زۆرترین جار ئەو کۆنسۆنانتەی بەشداریی پرۆسە فۆنۆلۆژییەکانی کردبێت و گۆڕابێت بە دەنگێکی تر، ئەوا دەنگە لیکویدەکان بون، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا، بە بۆچونی ئێمە /l/، /ɾ/ لە چاو /r/، /ɫ/ ئاسانترن و کەمتر نیشانەکراون. تەنانەت /r/ لای یەکێک لە بەشداربوەکان لە تەمەنی (٦؛٥) لە جێکەوتەی سەرەتا و ناوەندی دو وشەدا لە تەنیشت ڤاوڵەکانی /ɑ/ ،/ə/، گۆنەکران و بە /ɫ/ گۆڕدراون. بۆیە بە بڕوای ئێمە /ɾ/ و /l/ زوتر لە چاو /r/ و /ɫ/ وەردەگیرێن. هەروەها /r/یش قورسترە لە /ɫ/. لەلایەکی ترەوە، لای منداڵێک گەر دەنگێک قورس بو، مەرج نییە دەنگەکە لای منداڵێکی تریش قورس بێت، بۆ نمونە لە تەمەنی (٤؛٧) /ɾ/ قورس بو، دەگۆڕدرا بۆ [l]، کەچی لە تەمەنی (٤؛٦)دا ئەمە پێچەوانە دەبوەوە، لە کۆمەڵێک لە گوتنەکاندا /l/ دەبو بە [ɾ].

ئێمە پێمانوایە، ئەم فۆنێمانەی خوارەوە ئەگەری ئەوەیان لێدەکرێت، لای بەشێک لە منداڵان، دەنگانێکی قورس بن و درەنگ وەریانبگرن، فۆنێمەکانیش ئەمانەن:

/s, z, ʃ, l, ɫ, ɾ, r/ ئەم (٧) دەنگە لە دەنگە قورسەکەی زمانەکەمانن لای هەندێک منداڵ و زۆرترین جار گرفتیان لەگەڵ ئەم دەنگانە هەیە، وەک لە دەنگەکانی تر. (٥) دەنگ لەم دەنگانەی ئێمە، لای (Shriberg and Kwiatkowski) بە کۆنسۆنانتی درەنگ لە وەرگرتن لەقەڵەمدراون[٣٣].

بەم شێوەیە دەنگە کۆنسۆنانتەکانی زمانی کوردییش، هاوشێوەی زمانەکانی تر، بەپێی تەمەن، بە پێی ئاسانی و گرانی دەنگەکان دابەش دەبن. هەرچی سەبارەت بە تیۆری فۆنۆلۆژیی سروشتیشە، ئەوا تا منداڵ بەرەو قۆناغەکانی سەروتر بڕوات و تەمەنی گەورەتر بێت، هەڵە لە گوتنەکانی کەمدەبێتەوە و گوتنەکانی لە نواندنی فۆنەتیکی گەوران نزیک دەبێتەوە. منداڵی کورد لە (٥) ساڵییدا، زۆرینەی دەنگەکان وەردەگرێت، بەڵام بەو مانایەی نا، کە هەڵە لە هەندێک دەربڕین وجێکەوتە و زنجیرەی دەنگەکان هەست پێنەکرێت، بەڵکو جارجارە هەڵە لە وشەکاندا تەنانەت لە (٦؛٥) دەبیسترێت، لەگەڵ ئەوەشدا ئەم تیۆرە جەخت لەوە دەکاتەوە، کە پێویستە منداڵان لە کاتێکی دیاریکراودا بۆ ئەوەی بگەنە زمانێکی هاوشێوەی زمانێکی گەوران، یان دەوروبەریان، هەمو ئەو پرۆسانە دابمرکێنن، کە لە زمانی پێگەیشتواندا پێشکەش ناکرێن.

لەلایەکی ترەوە سروشتی زمانەکەمان و ڕێسای زمانەکەمان جیاوازیی لەگەڵ زمانەکانی تردا هەیە، واتە مەرج نییە، ئەو دەنگەی لە زمانێکدا قورس بو، لە زمانەکەی ئێمەشدا قورس بێت، بە پێچەوانەوەش هەر ڕاستە! بۆیە لە زمانی کوردییدا لێکۆڵینەوەی زۆرتر پێویستە.

یەکێک لە چاکەکانی لێکۆڵینەوە لەم بابەتە ئەوەیە، کە یارمەتیدەر دەبێت، لە دەستنیشانکردنی گەشەی ئاسایی زمانی منداڵ، دەشبێتە لایەنێکی گرنگ لە دەستنیشانکردنی نەخۆشییەکانی گوتن و چارەسەرکردنیان.

DOI:https://doi.org/10.26750/Vol(8).No(4).Paper6 http://journal.uor.edu.krd/index.php/JUR Vol.8. No.4,December.2021

ئەنجامەکان

لە ئەنجامی شـــیکردنەوەی ئەو داتایانەی، کە بۆ ئەم توێژینەوەیە وەرمانگرتون، دەگەینە ئەم ئەنجامانەی خوارەوە:

١ – دەنگە کۆنسۆنانتە وەستاوەکانی زمانەکەمان لە جێکەوتەی سەرەتادا لە تەمەنی (٢:١ – ٣:١)دا، هەمویان وەردەگیرێن.

٢ – دەنگە لوتی و خزاوەکانمان هاوشـــێوەی زمانانی تر، هەر لە زویەکەوە وەردەگیرێن. تەنانەت /j/ لای منداڵی کورد زوتر وەردەگیرێت، لەچاو /w/.

٣ – کۆنسۆنانتی /g, k/ ئەگەری ئەوەیان لێدەکرێت، تا تەمەنی (٣:٧ –٣:١١) لای بەشێک لە منداڵانی کورد لە هیچ جێکەوتەیەکدا وەرنەگیرێن.

٤ – دەنگەکانی وەک /ħ, ʕ, x/ لای منداڵی کورد زوتر وەردەگیرێن لەچاو زمانی عەرەبی.

٥ – کچان لە تەمەنی (٣:١١) بەرەو سەروتر لە ڕاپەڕاندنی ئەرکەکانی زماندا، بە تواناتر دەردەکەون وەک لە کوڕان.

٦ – /ɾ, ɫ/ لە دەنگە قورسەکەی زمانەکەمانن، تا (٣:١١) لە دو جێکەوتەی (سەرەتا و کۆتا)دا وەرناگیرێن.

٧ – دەنگە لیکویدەکانی زمانەکەمان زۆرترین جار بەشـــداری لە هەڵە گوتنەکاندا دەکەن، هەڵگەڕانەوەیان تێدایە، تەنانەت /ɾ, ɫ, r/ لە تەمەنی (٤:٧)ساڵیدا هێشتا وەرنەگیراون و دەگۆڕدرێن بۆ /l/.

٨ – لە تەمەنی (٤-٦) ساڵییدا زۆربەی کۆنسۆنانتەکان لە هەردو جێکەوتەدا، بەشێوەیەکی گشتی لای منداڵان وەردەگیرێن.

٩ – /s, z, ʃ, l, ɫ, ɾ, r/ ئەم فۆنێمانە، لە دەنگە کۆنسۆنانتە قورسەکانی زمانەکەمانن و هەندێک منداڵ کەمێک بەدرەنگتر، لەچاو هەندێک منداڵی تر ئەم دەنگانە وەردەگرێت.

DOI:https://doi.org/10.26750/Vol(8).No(4).Paper6 http://journal.uor.edu.krd/index.php/JUR Vol.8. No.4,December.2021

پەراوێزەکان:

[١] – ئێمە تەنها (ساڵ و مانگ)ی منداڵەکانمان ئاماژەپێداوە، واتە منداڵەکە، بۆ نمونە، (٢ ساڵ و ١ مانگ و ١٥ ڕۆژ) بوبێت، ئێمە تەنها ساڵ و مانگەکەمان ئاماژە پێداوە.

[٢] – بشنۆڕە: (Ann Bosma Smit, Linda Hand, J.Joseph Freilinger, John E. Bernthal, Ann Bird ,1990, 780)

[٣] – بە تایبەت مەبەستمان لە /ʕ ,ħ/ه، بەڵام هەڵە بەو مانایە نا، کە ئێمە پێمانوابێت، کە ئەمانە وەک دو فۆنێم هەژمارنەکرێن و بە ئەلۆفۆنی یەکتریان دابنێین، بەڵکو بەو مانایەی، چونکە لەم ناوچەیەی ئێمە زۆرجاران ئاخێوەران لە جێی یەکدییان بەکاریان دەهێنن، ڕەنگە ئەمە کاریش بکاتە سەر زەخیرەی فۆنێمی و فۆنەتیکی منداڵ و تێکەڵییەکە ئەوانیش بگرێتەوە. بە بڕوای ئێمە ئەم دو دەنگە لەم ناوچەیە لێکۆڵینەوەیەکی تایبەتی دەوێ، ڕەنگە هەڵسەنگێنەر بگاتە ئەو بڕوایەی، کە ئەمانە لەم ناوچەیەی ئێمەدا ئەلۆفۆنی یەکدین! و تاکی ڕۆشنبیری کورد و نوسەر تەنها پێویستە لە کاتی نوسیندا جیاوازییان بکەن و بە دروستی بیاننوسن، چونکە دیارە ئەم دو دەنگە لە زمانی عەرەبییدا مانا دەگۆڕن!

[٤] – بۆ ڕێژەی ڕاستی زەخیرەی فۆنێمی منداڵەکان لە تەمەنی (٢:١ – ٣:٧) بڕوانە: خشتەی ژمارە (٢١)ی پاشکۆی ئەم لێکۆڵینەوەیە.

[٥] – بۆ زانیاریی وەرگرتن لەسەر سیستەمی درکپێکردن بڕوانە: (Schwarz, 2007)

[٦] – بڕوانە: (Fikkert, 2014, 224-227)

[٧] – بڕوانە: (Stampe, 1979, xii– xiii)

[٨] - بۆ زانیاریی لەسەر چۆنیەتی دۆزینەوەی فۆنێم و کارلێککردن و دامرکاندنی پرۆسەکان، بڕوانە:
(Patricia, 1995, 62- 67) (Donegan, 1985) (Donegan, 2015, 44-46)

[٩] – بۆیە دەمانەوێت، بەراوردی بە زمانێکی وەک ئینگلیزیی بکەین، چونکە هەم سەرچاوەی زۆرە و لێکۆڵینەوەی زۆر لەم بوارەدا زۆرکراوە، هەمیش لەڕوی فۆنۆلۆژیی و دەنگەکانی زمانەوە جگە لە هەندێک جیاوازیی، خاڵی هاوبەشمان زۆرە. بۆ ئەم مەبەستە بڕوانە: (Robinson Paulmony, Shivan Mawlood Hussein, 2019)

[١٠] – لەسەر دەنگە Customary and Masteryییەکان بڕوانە: (Sander, 1972, 55–62)

[١١] – / / = فۆنێم. [ ]= فۆن یان ئەلۆفۆنەکان.

[١٢] - تەنها ئەو دەنگانەی، کە لە زمانی ئینگلیزییدا نین و لە عەرەبییدا هەن، وەرمانگرتون، چونکە ئێمە لە هەندێک دەنگدا هاوبەشیمان لەگەڵ زمانی عەرەبی هەیە. هەروەها توێژەران لەوێدا، داتای کۆنسۆنانتە ستاندار و جۆراوجۆرەکانیان ئاماژە پێداوە، ئێمە تەنها کۆنسۆنانتە ستانداردەکانمان وەرگرتوە. بۆ زانیاریی زیاتر لەسەر وەرگرتنی کۆنسۆنانتی دیالێکتە جیاوازەکانی زمانی عەرەبی بنۆڕە: (Rosenhouse, 2000, 126-130), (Al-Awaji, 2014, 33)

[١٣] – بۆ ئەم مەبەستە بڕوانە: (Sarita L. Eisenberg, Elaine R. Hitchcock, 2010, 491–493)

[١٤] – بۆ ئەم مەبەستە بڕوانە: (Crystal, 1981, 40–43)

[١٥] – لای هەردو منداڵەکانی تەمەنی (٢:٤، ٣:١) هەردو فۆنێمی /s, ʃ/ وەک [ɵ]، /z/ وەک [ð] دەبینرێت. بڕوانە: خشتەی ژمارە (٢١)ی پاشکۆی ئەم لێکۆڵینەوەیەمان.

[١٦] - ئەم منداڵە /g, k/ وەرنەگرتبو، بەڵکو ئەلۆفۆنەکانیانی وەرگرتبو.

[١٧] – جێگەی وەبیرهێنانەوەیە، کە ئەم داتایەی ئێمە لە ئەنجامی یەک دانیشتن و گوێگرتن و دواندن و پیشاندانی هەندێک وێنە و یاریی و کەلوپەلەکانی بەردەستمان هاتۆتە دەست، زۆر جاران منداڵەکانمان خستوتەبەردەم وتنی دەنگەکان، بەڵام منداڵەکان نەیانوتون، پاش ئەوەی زانیمان منداڵەکە دەنگەکە ناڵێت، وازمان لێهێنا، چونکە سروشتی زۆربەی منداڵان خۆ لە وتنی ئەو وشانە لادەدات، کە قورسیی تێیاندا دەبینێتەوە.

[١٨] – کۆنسۆنانتەکانی وەک /w, j/ تەنها لە جێکەوتەی سەرەتا و ناوەندا هەژمارمانکردون! /ʔ/ تەنها لە سەرەتادا دێت و لە جێکەوتەی ناوەندا ئەم دەنگە دەکەوێت. /h/ لە جێکەوتەی سەرەتا و ناوەندا دێت. بۆیە ئێمە لەو دەنگانەدا جێکەوتەی سەرەتا و ناوەند وەردەگرین. هەروەها /ɾ/ و /ɫ/ لە زمانەکەماندا تەنها لە جێکەوتەی ناوەند و کۆتادا دێن.

[١٩] - بڕوانە: (Schwarz, 2007, 42–44)

[٢٠] – بۆ ڕێژەی ڕاستوتنی دەنگەکان لای منداڵەکان بڕوانە: خشتەی ژمارە (٢١) لە پاشکۆی ئەم لێکۆڵینەوەیە.

[٢١] – ئەو منداڵەی، کە ئەم سێ دەنگەی دروستنەدەکرد، پاش نزیکەی (٢) مانگ لە وەرگرتنی داتاکەمان، باوکی منداڵەکە پێی ڕاگەیاندین، کە منداڵەکەی ئێستا کۆنسۆنانتەکانی /k/ و /g/ دروستدەکات و دەتوانێت بیانڵێت، ئێمە لە جێکەوتەی سەرەتا و ناوەندا نمونەمان لێوەرگرت، ئەگەر چی ئەم منداڵە لە <گوێ، گیا، کوێخا>دا ئەلۆفۆنەکانی /k, g/ لەو وشانەدا وەرگرتبو. لەگەڵ وەرگرتنی ئەو دەنگانە ئێستا پرۆسەی (بەپێشکردن)ی دەنگە نەرمە مەڵاشوییەکان دەوەستێنێت و لە زەخیرەی فۆنێمەکانیدا، لە جێکەوتەی سەرەتادا بۆ /g/ و سەرەتا و ناوەند /k/،

DOI:https://doi.org/10.26750/Vol(8).No(4).Paper6 http://journal.uor.edu.krd/index.php/JUR Vol.8. No.4,December.2021

 E-ISSN: 2522 – 7130 P-ISSN: 2410 – 1036

ئەم دو دەنگە زیاددەبن، ئەمەش ئەو ڕاستییە پشتڕاستدەکاتەوە، کە ((بەرنامە یان دامرکاندنی پرۆسە سروشتییەکان زەخیرەی فۆنێمی دروستدەکات و جیاوازییەکان یان پێشبینیکردنی هەر سیمایەک فۆنەتیکی بۆ زمان دیاریدەکات، بۆیە کاریگەریی لەسەر دروستەی ئایتمە لێکسیکاڵییەکان دادەنێت.)) (Donegan, 2002, 8)

[22] – بۆ بینینی ئەم جیاوازی و خاڵی لەیەکچونە، بنۆرە لەم توێژینەوە بەنرخە، کە داتای (٢٧) زمانی تێدا ئاماژەی پێدراوە، بڕوانە: (Sharynne Mcleod and Kathryn Crowe, 2018)

[23] – زمانی ئینگلیزیی /ħ/ و /ʕ/ نییە، بەڵام سەبارەت بە ڕێژەی ڕودانی هەمو کۆنسۆنانتەکانی تر لە تەمەنی (٢ – ٢؛٥) ساڵییدا، بڕوانە: لە پاشکۆی لێکۆڵینەوەکەی: (Petty, 1973, 95-100)

[24] – /ʒ/ و /ŋ/ لە چاودێریکردنی سێ منداڵ لە تەمەنەکانی (٢، ٣؛٥)دا، ئەوان ئەم دو دەنگەیان لە وشەکانی وەک <ژور، دەکوژم، گوێزینگ>دا بەکارهێناوە، بەڵام ئێمە لە کاتی دانیشتنەکاندا لەگەڵ ئەو مندالانە، منداڵەکان خۆیان لەو دەنگانە لە جێکەوتەکان نەداوە، یان دەنگەکەمان تێست نەکردوە.

[25] – لەم خشتەیەی ژمارە (١٣)دا ئاماژە بە ڕێژەی ڕودانی دەنگەکان و ڕێژەی ڕاستی دەنگەکان بەپێی جێکەوتەکان لای هەر منداڵێک دراوە. -t = جێکەوتەی سەرەتا، -t- = جێکەوتەی ناوەند، t- جێکەوتەی کۆتا. ٠ = هیچی ڕاست نەبوە، ڕەنگە کاڵەکە ئاماژەیە بۆ گۆڕینی دەنگی /s/ و /z/ بۆ [θ] و [ð]. خانە بۆشەکان= دەنگەکە تێستنەکراوە. داتای (٣؛١١) لە کۆمەڵێک وێنە و ڕستە و گفتوگۆ کۆکراوەتەوە، داتای (٤؛٣، ٤؛٩) وەک دو منداڵ، ئێمە بە درێژایی تەمەنی (٤، ٥) ساڵییان بە چەندان دانیشتن لەگەڵیان هاتوین و چاودێری وردی گەشەی فۆنۆلۆژیی و فۆنەتیکی منداڵەکانمان کردوە، داتاکەشیان هی دانیشتنێکی تایبەتە، بۆیە هەندێک دەنگ لەو دانیشتنەدا یان نەگوتراون، یان تێستنەکراون. ئەو دو منداڵە لەگەڵ منداڵەکانی تر دوبارە لە تێستی (٩٤) وشەکەدا داتایان لێوەرگیراوەتەوە.

[26] – بۆ بینینی جیاوازی لە نێوان ڕێژەی ڕاستی کۆنسۆنانتەکان لای کچان و کوڕان، خشتەی لێکۆڵینەوە بە نرخەکان و کۆمەڵێک زانیاریی بە نرخ بڕوانە: (Lawrence D.Shriberg, Frederic A. Gruber, Joan Kwiatkowski, 1994)

[27] – بۆ بینینی زەخیرەی فۆنێمی (دو) منداڵی (٤؛٣، ٤؛٩) ئەم لێکۆڵینەوەیە، بڕوانە: خشتەی ژمارە (١٩ – ٢٠) پاشکۆی ئەم لێکۆڵینەوەیەمان.

[28] - سەبارەت بە زەخیرەی کۆنسۆنانتەکانی مندالانی ئینگلیز لە (٨ – ٢٥ مانگی) بڕوانە:
(John E. Bernthal, Nicholas W. Bankson, Peter Flipsen Jr, 2017, 71)

[29] - بۆ زانیاریی لەسەر گەشەکردنی سیستێمەکانی دەنگ و ناسینەوەی دەنگەکان لەلایەن منداڵەوە بڕوانە: (سەروەت محەمەد ئەمین، ٢٠٠٠)

[30] – ئێمە لەم لێکۆڵینەوەیە تەنها باس لە وەرگرتنی کۆنسۆنانتەکان دەکەین، واتە باس لە وەرگرتنی (هێشوەکان، جوتدەنگیی، دیفتۆنگ، قاڵبی بڕگەکان) ناکەین، لە خشتەکەشماندا ئەو وشانەی (هێشویان) تێدا بوە، دەنگەکانیان وەک جێکەوتەیەک لە جێکەوتەکان مامەڵەی لەگەڵ کراوە. واتە وەرگرتنی هێشوەکانی زمانەکەمان پێویستی بە لێکۆڵینەوەیەکی سەربەخۆ و درێژە. بەهیواین لە داهاتو لێکۆڵینەوە لەم بوارانەشدا بکرێت. بۆ زانیاریی وەرگرتن لەسەر زەخیرەی ڤاوڵەکانیش منداڵ لە (١٥-٣٦) مانگی بڕوانە: (Julia C. Selby, Michael P. Robb and Harvey R. Gilbert, 2000)

٣١– ئەگەر منداڵ، ناوی ئەندامانی خێزانەکەی بەم دەنگەیە، دەنگەکە زوتر وەردەگرێت، هەربۆیەشە لە <نڤار، ڕۆڤار>دا ئەم دەنگە لە (٣؛١ – ٣؛٧) گوترا، واتە وەک تاکە جێکەوتە ئەم دەنگە دەنگێکە بە ئاسانی وەردەگیرێت.

٣٢ - بڕوانە: (محەمەدی مەحوی، ٢٠٠٨، ١٦٠)

٣٣ – بڕوانە: لاپەڕە (١١)ی ئەم لێکۆڵینەوەیەمان.

DOI:https://doi.org/10.26750/Vol(8).No(4).Paper6 http://journal.uor.edu.krd/index.php/JUR Vol.8. No.4,December.2021

Acquiring Consonant Phonemes by Kurdish Children

Karzan Khidir Ismael
Department of Kurdish, College of Education, University of Raparin, Rania, Kurdistan Region, Iraq.
E-mail: karzankhdir2@gmail.com

Sherwan Husen Hamad
Department of Kurdish, College of Basic Education, University of Raparin, Rania, Kurdistan Region, Iraq
E-mail: Sherwan983@uor.edu.krd

Abstract:

Natural phonology and the theory of Roman Jacobson are crucial in acquiring language phonemes. In this paper which is entitled "acquiring consonant phonemes by Kurds children", we will endeavor based on the above theories, to focus on acquiring consonant phonemes in Kurdish language from age two years and a month to the age of six years and 5 months. We will also review the studies and methods that deal with acquiring language phonemes.

The importance of this study is to find out at what age do the Kurds children obtains all consonant phonemes, or what are the difficult phonemes for Kurds children which acquire them at a later time. Is there a gender difference in acquiring phonemes among children? The present paper beside these objectives also aims at catching the interests of those who investigate Kurdish language, in order to conduct more research's on this matter especially children phonology to determine the natural development of children language.

Keywords: Natural Phonology, Marked and Unmarked Sounds, Acquiring Consonant Phonemes.

سەرچاوەکان

محەمەدی مەحویی (٢٠٠٨)فۆنەتیک و فۆنۆلۆژیی، فۆنۆلۆژیی، بەرگی دوەم، زانکۆی سلێمانی.

سەروەت محمد ئەمین(٢٠٠٠)، گەشەکردنی سیستێمەکانی دەنگ و وشە لە کن زارۆکان، گۆڤاری زانکۆی سلێمانی: ژمارە ٤.

Adele W.Miccio, Dennis R. Ingrisano (2000) "The Acquisition of Fricatives and Affricates Evidence From a Disordered Phonological System." American Journal of Speech- Language Pathology 9, 214-229.

Aitchison, Jean (1987) Words in the Mind, An Introduction to the Mental Lexicon. First. Basil Blackwell.

Al-Awaji, Nisreen Naser (2014) Speech Production in Arabic Speaking Children with Operated Cleft Palate, Doctor of Philosophy. The University of Sheffield.

Ann Bosma Smit, Linda Hand, J.Joseph Freilinger, John E. Bernthal, Ann Bird (1990) "THE IOWA ARTICULATION NORMS PROJECT AND ITS NEBRASKA REPLICATION." Journal Of Speech and Hearing Disorder 55, 779-798.

BARBARA DODD, ALISON HOLM, ZHU HUA and SHARON CROSBIE (2003) "Phonological development: a normative study of British English- Speaking children." Clinical Linguistics and Phonetics (Taylor and francis healthsciences) 17, No.8, 617-643.

Bowen, Caroline (2015) Children's Speech Sound Disorders, Second, WILY Blackwell.

Crystal, David (1981) Disorders of Human Communication 3. Edited by F. Winckel,, B.D Wyke G.E.Arnold. Springer- Verlag Wien GmbH.

Diaz-Campos, Manuel Antonio (2001) ACUISTION OF PHONOLOGICAL STRUTURE AND SOCIOLINGUISTIC VARABLES: A quantitative analysis of Spanish Consonant Weakening In Venezuelan Children's Speech , Dissertation . The Ohio State Unuiversity .

Donegan, Patricia Jane (1985) How Learnable is Phonology .

Donegan, Patricia (2002) "Phonological Processes and Phonetic Rules."

Donegan, Patricia (2015) "The Emergence of Phonological Representation." In The Handbook of Language Emergence, by Brian MacWhinney and William O'grady. WILEY Blackwell.

Elizabeth M.Prather, Dona Lee Hedrick, Carolyn A. Kern (1990-1991). "Articulation Development in Children Aged Two to Four Years." National Student Speech Language Hearing Association Journal 18, 96-102.

Fikkert, Paula (2014) "Acquisition of Phonology." In The First Glot International State-of-the-Article Bood, 221-250. De Gruter Mouton.

FOX, ANNETTE V (2000) THE ACQUISITION OF PHONOLOGY AND THE CLASSIFICATION OF SPEECH DISORDERS IN GERMAN- SPEAKING CHILDREN, Doctor . Newcastle University Library .

Ingram, David (1989) First Language Acquision, Method, Description and Explanation. First. Cambridge University Press.

JAKOBSON, ROMAN9 (1968) CHILD LANGUAGE APHASIA AND PHONOLOGICAL UNIVERSALS. First. MOUTON PUBLISHERS.

John E, Bernthal, Nicholas W, Bankson, Peter Flipsen Jr (2016) Articulation And Phonological Disorders, Speech Sound Disorders in Children,Eighth, Pearson.

Julia C. Selby, Michael P. Robb and Harvey R. Gilbert (2000) "Normal Vowel articulation between 15 and 36 months of age." Clinical Linguistics and Phonetics 14, 255-265.

Kathryn Crowe, Sharynne Mcleod (2020) "Childre's English Consonant Acquisition in the United States: A Review." American Journal Of Speech- Language Pathology 29, 2155-2169.

Lawrence D. Shriberg, Joan Kwiatkowski (1994) "Developmental Phonological Disorders I: A Clinical Profile." Journal of Speech and Hearing Research 37, 1100-1126.

Lawrence D.Shriberg, Frederic A. Gruber, Joan Kwiatkowski (1994) "Developmental Phonological Disorders III: Long-Term Speech-Sound Normalization." Journal of Speech and Hearing Research 37, 1151-1177.

Mousa M. Amayreh, Alice T. Dyson (1998) "The Acquistion of Arabic Consonants." Joournal of Speech, Language, and Hearing Research 41, 642-653.

Patricia, Donegan (1995) "The innateness of phonemic perception." Edited by Vida Samiian. WECOL 7 (Proceedings of the 24th Western Conference on Linguistics. Fresno, CA: Western Conference on Linguistics, 59-69.

Petty, Nancy Augstat (1973) The Articulation Proficiency of Two-Year-Old Children.

Robinson Paulmony, Shivan Mawlood Hussein (2019) "Phonological and Grammatical Similarities betwwen English and Kurdish Language: Why English Learning is Easier for Kurdish." Universal Journal of Educational Research 7, 2705-2709.

Rosenhouse, Judith (2000) "THE ACQUISITION OF ARABIC AS MOTHER TONGUE (MAINLY IN ISRAEL)." Oriente Moderno 119-151.

Sampson, Geoffrey (1980) Schools of Linguistics. First. Stanford University Press.

Sander, Eric K (1972) "When Are Speech Sounds Learned?" Journal of Speech and hearing disorders ASHA.

Sarita L. Eisenberg, Elaine R. Hitchcock (2010) "Using Standardized Tests to Inventory Consonant and Vowel Production: A Comparison of 11 Tests of Articulation and Phonology." Language, Speech, and Hearing in School (American Speech-Language- Hearing Association) 41, 488-503.

Schwarz, Iris-Corinna (2007) Speech Perception,Phonolgical Sensitivity, and Articulation in Early Vocabulary Development, Doctor of Philosophy . University of Western Sydney.

Shahla Fatemi Syadar, Talieh Zarifian, Yahya Modarresi, Muhamad Sediq Zahedi, Mona Ebrahimipur, Akbar Biglarian (2018) "Percentage of Consonants Correct for 3-5 Years Old Kurdish- Speaking Children With Middle Kurmanji- Mukryani Dialect." Iranian Rehabilitation Journal 16.

Sharynne Mcleod and Kathryn Crowe (2018) "Children's Consonant Acquisition in 27 Languages: A Cross-Linguistic Review." American Journal of Speech-language Pathology 27, 1546-1571.

Smit, Ann B (1986) "Ages of Speech Sound Acquisition: Comparisons and Critiques of Several Normative Studies." Language, Speech, and Hearing Services in Schools 17, 175-186.

Stampe, David (1979) A dissertation on Natural Phonology. Garland Publishing.

Stoel-Gammon, C (2006) "Infancy: Phonological Development." (University of Washington).

Storkel, Holly L (2018) "The Compexity Approach to Phonological Treatment: How to Select Treatment Targets." Language, Speech, and Hearing Service in schools 1-19.

Templin, Mildred C (1947) "Spontaneous Versus Imitated Verbalization In Testing Articulation In Prescool Children." JOURNAL OF SPEECH DISORDES 12: 293-300.

Warren, Sandra (2001) Phonological Acquisition and Ambient Language A Corpus Based Cross-Linguistic Exploration, Doctor of Philosophy. Vols. 2, Appendices.

Weybright, Glenn Douglas (1974) An investigation of the development of the phonemes /t/ and /k/ in the speech of preschool children, Master of Science Speech. Portland State University.

William O'Grady and Sook Whan Cho (2005) First Language Acquisition.

Wyn Johnson and Paula Reimers (2010) Pattern in child phonology. Edinburg University Press.

پاشکۆکان:

Final کۆتا	Medial ناوەڕاست	Initail سەرەتا	چۆنیەتی بەرهەمهێنانی دەنگەکان	٤؛٣ کوڕ
b, p, t, k, g, q	b, p, t, d, k, g, q	b, p, t, d, k, g, q, ʔ	وەستاو	
m, n, ŋ	m, n	m, n	لوتیی	
	j, w	j, w	خزاو	
ʃ, x, ħ	f, v, ʃ, ʒ, x, ɣ, ħ ،ʕ, h	f, ʃ, ʒ, x, ħ, h,	خشۆک	
ʧ, ʤ	ʧ, ʤ	ʧ, ʤ	ئەفریکات	
l, ɫ	l, ɫ	l	لایی	
ɾ, r	ɾ, r	r	لەرۆک	

خشتەی ژمارە (١٩): زەخیرەی فۆنێمی لە تەمەنی (٤؛٣)

DOI:https://doi.org/10.26750/Vol(8).No(4).Paper6 http://journal.uor.edu.krd/index.php/JUR Vol.8. No.4,December.2021

Final کۆتا	Medial ناوەڕاست	Initial سەرەتا	چۆنیەتی بەرهەمهێنانی دەنگەکان	٤؛٩ کوڕ
b, p, t, d, k, g, q	b, p, t, d, k, g, q	b, p, t, d, k, g, q, ʔ	وەستاو	
m, n, ŋ	m, n	m, n	لوتیی	
	w, j	w, j	خزاو	
s, ʃ, z, ʒ, x, ħ,	f, s, ʃ, z, ʒ, x, ʕ, ħ, h	f, s, ʃ, z, ʒ, x, ʕ, ħ, h	خشۆک	
ʧ, ʤ	ʤ	ʤ, ʧ	ئەفریکات	
l, ɫ	l, ɫ	l	لایی	
ɾ, r	ɾ, r	r	لەرۆک	

خشتەی ژمارە (٢٠): زەخیرەی فۆنێمی لە (٤؛٩)

٣؛٧		٣؛١		٢؛٨		٢؛٤		٢؛١		
٪	ژمارە	٪	ژمارە	٪	ژمارە	٪	ژمارە	٪	ژمارە	دەنگ
٨٠	٥	١٠٠	٥	١٠٠	٧	٨٨	٩	١٠٠	٥	b-
		١٠٠	٧	١٠٠	٢	١٠٠	٣	١٠٠	٢	- b -
		١٠٠	٢	١٠٠	١					-b
١٠٠	٥	١٠٠	٣	١٠٠	٢	٧٥	٤	٥٠	٢	p-
١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	١	١٠٠	٢	١٠٠	١	-p-
١٠٠	١	١٠٠	٢	١٠٠	٢	٠	١			-p
١٠٠	١	٦٦	٣	١٠٠	٣			١٠٠	٣	t-
٦٦	٣	١٠٠	١	١٠٠	٣	٥٧	٧	١٠٠	٣	-t-
١٠٠	٢	١٠٠	٣			١٠٠	٣	١٠٠	١	-t
١٠٠	٥	١٠٠	٩	١٠٠	٣	١٠٠	٥	١٠٠	٣	d-
١٠٠	٢	١٠٠	٥	١٠٠	١	١٠٠	٤	١٠٠	٢	-d-
		١٠٠	١							-d
٢٠	٥	١٠٠	٦	١٠٠	٣	٧٥	٨	٥٠	٢	k-
٠	٢	١٠٠	٥	١٠٠	٣	١٠٠	٥	٧٥	٤	-k-
٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	١	٥٠	٢			-k
٥٠	٤	١٠٠	٢	١٠٠	٣	١٠٠	٤	٥٠	٢	g-
٠	٢	٥٠	٢	١٠٠	١	١٠٠	٢			-g-
										-g
٠	٤	١٠٠	١			٦٦	٣			q-
٠	١	١٠٠	١			١٠٠	٣	٠	١	-q-
						٠	١	١٠٠	١	-q
١٠٠	٣	١٠٠	٤	١٠٠	٥	١٠٠	٤	١٠٠	٣	ʔ-
١٠٠	٤	١٠٠	٨	١٠٠	٣	١٠٠	٧	١٠٠	١	m-
١٠٠	٧	١٠٠	٥	١٠٠	٣	٦٦	٣	١٠٠	٢	-m-
١٠٠	٨	١٠٠	٤	١٠٠	٣	١٠٠	٣	١٠٠	٣	-m
٨٣	٦	١٠٠	٣			١٠٠	٣			n-
١٠٠	٥	١٠٠	٨	١٠٠	٥	٨٠	٥	١٠٠	٥	-n-
١٠٠	٦	١٠٠	٣	١٠٠	١	١٠٠	٣			-n
						٠	١			-ŋ
								١٠٠	١	w-
٧٥	٤	١٠٠	٧	١٠٠	٧	٨٠	٥	١٠٠	٥	-w-
		١٠٠	١	١٠٠	١					j-
١٠٠	٣	١٠٠	٢	١٠٠	٢	٨٥	٧	١٠٠	٦	-j-
		١٠٠	٢	١٠٠	١					f-

١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١			١٠٠	١	-f-
		١٠٠	١							-f
										v-
١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١			-v-
										-v
١٠٠	٦	٢٥	٤	١٠٠	٣	٠	٤	١٠٠	٢	s-
١٠٠	٣	٠	٥	٦٦	٣	٠	٣	٥٠	٢	-s-
١٠٠	١					٠	١			-s
١٠٠	١	١٠٠	١			٠	١			z-
١٠٠	٣	٥٠	٤	١٠٠	٢	٠	١	٠	١	-z-
١٠٠	٢	٠	٢			٠	١			-z
				١٠٠	٢	١٠٠	١	١٠٠	٢	ʃ-
١٠٠	١	٠	٣	٥٠	٢	١٠٠	٢			-ʃ-
١٠٠	٢	٠	١	١٠٠	١	٠	١	١٠٠	١	-ʃ
										ʒ-
										-ʒ-
										-ʒ
١٠٠	١			١٠٠	٢	٥٠	٢			x-
٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١			١٠٠	١	-x-
١٠٠	١					١٠٠	٢			-x
										ɣ-
										-ɣ-
										-ɣ
١٠٠	١	١٠٠	٢							ħ-
		١٠٠	١	٠	١					-ħ-
										-ħ
٠	١	١٠٠	٢					١٠٠	١	ʕ-
		١٠٠	١							-ʕ-
										-ʕ
		١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٢	١٠٠	٣	h-
								٧٥	٤	-h-
١٠٠	١					١٠٠	١			ʤ-
١٠٠	١					١٠٠	١	١٠٠	١	-ʤ-
										- ʤ
١٠٠	٢	٦٦	٣	١٠٠	١	٠	٣	٠	١	ʧ-
١٠٠	٢					٠	١	٠	٢	- ʧ-
١٠٠	١	١٠٠	١			٠	١			-ʧ
٥٠	٢	٠	٢			٠	١	١٠٠	٢	l-
٨٠	٥	٠	٤	٧٥	٤	١٠٠	٤			-l-
١٠٠	١									-l
٥٠	٢	٠	٤	١٠٠	٣	١٠٠	٣	٠	٥	-ɫ-
٠	٢					٠	١	٠	١	-ɫ
٨٠	٩	٢٠	١٠	١٠٠	٨	٠	١٤	٦٦	٣	-ɾ-
٨٠	٥	٢٥	٥	١٠٠	١	١٠٠	١	١٠٠	١	-ɾ
٠	١	٠	٤			٠	١	٠	٢	r-
٠	١	٠	٤	٦٦	٣	٠	٣	٠	١	-r-
		٠	١							-r

خشتەی ژمارە: (٢١): ڕێژەی ڕاست وتنی دەنگەکان لای منداڵان.

DOI:https://doi.org/10.26750/Vol(8).No(4).Paper6 http://journal.uor.edu.krd/index.php/JUR Vol.8. No.4,December.2021